

Acc No: 2707

పద్మకోశము

సాహిత్య వ్యాస సంపుటి

డా॥ ధారా రామనాథశాస్త్రి.

అన్ని హక్కులు రచయితవి.

ప్రథమ ముద్రణము - దుర్మతి మకరసంక్రాంతి.
జనవరి 1982. 1000 ప్రతులు.

ముఖచిత్రం : శ్రీమతి చెరువు అలితకుమారి B.A.,

ACE M-2701
494.83L
RA 11

శ్రీ రత్నం ప్రెస్
ఒంగోలు. 523001

మూల్యం 10-00

మధుమతి పబ్లికేషన్స్
లాయర్ పేట - ఒంగోలు.
523002

జననీ జనకులు

శ్రీమతి ధారా సత్యవతమ్మ
శ్రీ ధారా వెంకటేశ్వర శాస్త్రి గారల

పాదపద్మములకు
భక్తితో సమర్పితము

విషయ సూచిక.

సమర్పణ

వినతి

కలరవం - శ్రీ ఉషశ్రీ

విశచకమలము. ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

నాట్యావధాన కళ	1
నాకునచ్చిన పారిజాతా పహరణము	10
సాహిత్య ప్రయోజనము	23
నేను చదివిన ఉత్తమ గ్రంథాలు	33
రాఘవ స్మృతి	41
ఎఱ్ఱన వర్ణనా వైశిష్ట్యం	57
పోతన నరకాసుర వధ	67
భాగవత కృష్ణ	77
రామకృష్ణుని రాధ	89
ఎక్కిరాలవారి గోద	101

స మ ర్ప ణ

ఎన్నిజన్మల దీర్ఘగల నీ
కన్నతల్లి కరుణా ఋణమ్మును?
ఏమిచేసి యీ గంగలాడను
తాత పాదుల దయా ఋణమ్మును?

జన్మనిచ్చిరి మురిసిపోయిరి
చదువునిచ్చిరి తనిసిపోయిరి
జన్మజన్మల పీడజాలని
సవిత్యదేవిని కట్ట బెట్టిరి.

ఒప్పులన్నవి కొలది యైనను
మెప్పుడల చిన్నలను చూపిరి
తప్పులన్నవి కొల్లలైనను
పోని లెమ్మని యూరకుండిరి.

నిండుమనసున పదిలమా
నిర్నిద్ర ప్రేమను నిరూపించితి
గుండెలోతల వత్సలామృత
కుల్యలను కురిపించి మించితి.

చదువుసాముల పదిలమకానా
బ్రదుకు రీతులు తమకు ముచ్చట
అర్థసాధన వ్యర్థమైనను
అసంతృప్తియె కలుగ దెచ్చట.

ఇదియె యొక గురుయోగ బలమని
పదవి పై కమా లలనులమ్మని
నల్వరిలో తమ పెద్ద బిడ్డడు
నాణెముగ నెగడుటయె చాలని

తలచినది నా పాలివరమై
నిలిచినది నాకిహపరమై
నేటివఱకీ బ్రదుకు బాటల
మేటి దనముల నందగంటిని.

అన్నపూర్ణకు తీసిపోవని
ఆర్ద్రహృదయము అమ్మగారిది
సంప్రదాయపు గేస్తురాలిగ
సర్వులామెను సన్నుతింతురు.

నాట్యవిద్యా నై పుణమ్మున
నాణెమాకా స్థితి నాన్నగారిది
సిగపూవు వాడని భోగియాయన
గంభీర జీవనయోగి యాయన.

కన్నవారల ఋణము తీర్చుట
కెన్ని యుపదలు తేగలాడను?
తెచ్చి యిచ్చిన ఏని తీరునె
తీర్పరాని ఋణాను బంధము!

అట్టివారల పాదపద్మము
లంటి నాయీ పద్మకోశము
పెట్టినాడను చిన్నియుపదగ
పుట్టి పెరిగిన యిన్నియేళ్ళకు.

శ్రియఃపతి కరుణార్ద్ర దృక్కుల
చిరంజీవిత శోభనందిన
తల్లిదండ్రుల చల్లదనముల
నెల్లకాలము మేము మనవలె.

పద్మకోశము పట్టి చదివిన
పాఠకోతమ హృదయసీమల
సాహితీ మాధుర్య కుల్యలు
జాలువారును శాశ్వతమ్ముగ.

వినతి

అకాశవాణిలో ప్రసారమైనవీ, విడిగా వ్రాసినవీ మొత్తము పది వ్యాసాలు ఈ సంపుటంలో సహృదయ లోకానికి సమర్పిస్తున్నాను. రామవస్మృతి, రామకృషుని రాధ, ఎక్కిరాలవారి గోద తప్ప అన్నీ అకాశవాణిలో ప్రసారమైనవే. ఈ పుస్తకములో చేర్చడానికి అనుమతించిన అకాశవాణి వారికి కృతజ్ఞుడను.

'కలరవం' పలికిన ఉష శ్రీ గారికి నమస్కారములు. సంపుటాన్ని సాకల్యంగా పరిశీలించి విపుల పరిచయం వ్రాసిన దేశికోత్తములు, విద్వాంసులు, సాహిత్యమహోదధి ఆచార్య దివాకర్ల వెంకటావధాని గారికి ప్రణామ పరశ్శతములు.

మా జ్యేష్ఠ పుత్రిక చి॥ సౌ॥ చెరువు లలితకుమారి ముఖచిత్రం కూర్చింది. ఆమెకు సకుటుంబముగ సమస్త సన్మంగళములు కలుగుగాక! ముద్రాపకులు శ్రీ రత్నం ప్రెస్ వారు, ప్రచురణకర్తలు మధుమతి పబ్లికేషన్స్ వారు నా కృతజ్ఞతకు పాత్రులు.

మకరసంక్రాంతి

14-1-1982

ఓంగోలు.

ధారా రామనాథశాస్త్రి.

కలరవం

దేశంలో సంప్రదాయ పరిరక్షణదీక్షితుల సంఖ్య అసంఖ్యాకమే అయినా సంప్రదాయ విధ్వంసన ప్రియులు అల్పసంఖ్యాక వర్గం కావడంవల్ల ఆ మైనారిటీల కల్లోలాలు కొందరిని కలవరపరచే మాట వాస్తవం. కలవరపడుతున్న సహృదయులకు కలరవాలు విరిపించి వారి అభినందన లందుకునే అగ్రశ్రేణి సారస్వతోపాసకులు ధారా రామ నాథ శాస్త్రి గారు. నాట్యావధాన స్రష్టగా ప్రఖ్యాతులై రజతోత్సవం జరుపుకొని, సాహిత్య రంగంలో పరిశోధన సాగించి డాక్టర్ పట్టాపొంది, ఆయా అనుభవ సమ్మేళనంతో చక్కని పరిశీలనాత్మక వ్యాసాలు అందించారు.

ప్రాచీన సాహిత్యంలో వారిని అలరించిన గ్రంథాల విశేషాలను ఈ నాటి యువతరానికి “చిక్కని” తెలుగులో అందించారు.

విశ్వవిద్యాలయాల వారు నిష్పాక్షిక దృష్టితో ఇటు వంటి విశేష విషయభర గ్రంథాలను తమ విద్యార్థులకు పఠ నీయంచేస్తే తమ బాధ్యతను గుర్తించిన వారవుతారు. రస జ్ఞులు చదివితే సంతృప్తిగా మరో దశాబ్దం సాహితీ సమా రాధనం చేయగలుగుతారు.

విజయవాడ

వైకుంఠ ఏకాదశి

6-1-1982

ఉషశ్రీ

వికచ కమలము -

ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటాచధాని

మిత్రవర్మలు డా॥ ధారా రామనాథశాస్త్రి గారు
రచించిన పద్మ కోశ మను వ్యాస సంపుటమును చదివి
యమందమైన యానంద మందితిని, పద్మకోశమనగా తమ్మి
మొగ్గ, కాని యిందలి భావ వికాస రస మకరందములను పరి
హించిన దీనిని వికచ కమలమని చెప్పవలయును. ఈ కోశము
నందలి ప్రతి దశమును ఆప్యాయమైన సౌరభముతో గుబాళిం
చుచు సహృదయ హృదయ బంధరముల నాక్షరించుచున్నది.
ఇందలి వ్యాసములు కొన్ని ఆకాశవాణి ద్వారా ప్రసారము
చేయబడినవి. కొన్ని యితీవలనే వ్రాయబడినవి.

డా॥ శాస్త్రిగారు నాట్యావధానమునకు స్ర్జ్యయు
ప్రయోక్తయునై పేరుగాంచిన వారు. నాట్యావధానమొక
గొప్ప కళ. అందభినయ కవితా సాహిత్య కళలన్నియు
నిమిడియున్నవి. దానికింత వఱకు లక్షణము చెప్పిన వారెవ్వ
రును లేరు. శాస్త్రి గా రిం ద లి మొదటి వ్యాసమున దాని
లక్షణ స్వరూపములను చక్కగా నిర్వహించి ఆ కళ నభ్యసింప
జలచిన వారికి చక్కని మార్గమును సూచించియున్నారు.

మానవజాతి కవసరమైన శాశ్వత సత్యములను సరసముగా శిల్పముగా పొదిగి ప్రయోగించు పద్ధతిని ప్రకటించియున్నారు.

నంది తిమ్మన పారిజాతము. ప్రబంధోద్యానమున నుదయించిన నిత్య నవ్య పారిజాతము. “వరిమళము చెడదు వాడదు” ఇత్యాదిగాతిమ్మన వ్రాసిన పద్యము పారిజాత వృష్టమున కే కాక యతని ప్రబంధమునకును అన్వయించును. అతడు హరి వంశమునుండి కథను గ్రహించి అందలి అంశములను కొన్నిటిని పరిహరించియు కొన్ని అంశములను కొత్తగా చేర్చియు నీ ప్రబంధమును సంతరించినాడు. ఇందు శృంగారవీర రసములనాతడు పోషించిన తీరు ప్రశంసా ప్రాత మైనది. ప్రబంధాంతము నందలి పుణ్యాక వ్రతమువానికి శాంత చ్ఛాయనుకూడ జత చేసినది. శ్రీ శాస్త్రి గారీ ప్రబంధ పుందలి రసప్రాత పోషణమును, వర్ణన పాటవమును, సంభాషణ సౌందర్యమును చక్కగా ప్రదర్శించి యున్నారు. తిమ్మన కృష్ణావతారతత్త్వమును ప్రదర్శించుట యందును, కృష్ణుని జగన్నాటక సూత్రధారిగా చిత్రించుట యందును, అందలి వాత్సల్య భక్తిని ప్రపంచించుట యందును, చూపిన నేర్పు ప్రతిమానము. దండకము నందతడు స్వామిని షట్చక్రభేదనా

నంతరజేయమైన కుండలిని శక్తిగా నభివర్ణించుట అతని శ్రీ
కృష్ణతత్త్వ యశార్థ పరిజ్ఞానమునకు తార్కాణం.

పూర్వలాక్షణికులు సాహిత్య ప్రయోజనములను
పలువిధములు ప్రకటించి యున్నారు. అందు సద్యః పర
నిర్వృతి పార్యంతికమైనది. దానిని తాక్షణికులు బ్రహ్మనంద
సబ్రహ్మచారిగా నిర్దేశించినారు. ఋగ్వేదమునందలి మధు
మతి భూమిక దీనికి ప్రతీకగా శ్రీ శాస్త్రిగారుదాహరించినారు.
కావ్యము విశ్వజనీనమైయుండుటే కాక పరమాత్మ లక్షణమైన
శాశ్వత ధర్మగోప్యతకు సాక్ష్యమై యుండవలెనని వారి ప్రతి
పాదన. భారత రామాయణ భాగవతములు మహా కావ్య
ములై శాశ్వత ప్రతిష్ఠ నందుటకు నిజమైన కారణమిదే.

శ్రీ శాస్త్రిగారు నేకు చదివిన రెండు త్తమ గ్రంథ
ములను వ్యాసమున సిద్ధేంద్ర యోగి భామా కలాపమును.
త్యాగరాజ స్వామి నౌకా చరితమును సమీక్షించియున్నారు.
సిద్ధేంద్రయోగి సత్య భామ కాంధుల హృదయములలో
శాశ్వత స్థానము కల్పించినాడు. అతని మాధవి బ్రహ్మ
తత్త్వమునకు మాటు రూపమైన కృష్ణ తత్త్వమును తెస్సగా

నాలుగు

ప్రకటించినది. త్యాగరాజు నౌకా చరితమున జీవాత్మను
పరమాత్మలో లయము చేయుటయే పరమార్థమని గోపికలు
ద్వారా వ్యక్తీకరించినాడు. అతడు శరణాగతి ఫలితమైన
సాయుజ్యమును మధుర భక్తి సంప్రదాయాను గుణముగా
వ్యాఖ్యానించిన తెలుంగ్రంథి మానముగానున్నది.

శ్రీబళ్ళారి రాఘవ నాట్యతపస్వి. బహుభాషలలో
బహుపాత్రీని అనన్య సాధ్యముగా నటించి మనదేశమునందే
కాక పరదేశములందును అపారకీర్తి గడించిన ధీశాలి. ఆయన
పౌరాణిక పాత్రలను కూడ రసభావానుగుణముగా అభినయించి
నాటకరంగమునకు గొప్పవికాసము చేకూర్చినారు. దానికి
ఆయన అధ్యాత్మిక జ్ఞానయు, దీనజనోద్ధరణా సక్తియు
నెన్నో విధముల దోహదము కల్పించినవి. ఆయన నాట్య
రంగమునారాధన బుద్ధితో సేవించి దానికెట్లంతరాతీయ
ప్రశస్తి చేకూర్చ జాలినారో శ్రీశాస్త్రిగారు చక్కగ నిరూ
పించియున్నారు.

కవిత్రయమువారిలో నన్నయ కథనవద్ధతికిని, తిక్క
న సంభాషణ విధానమునకును, ఎఱ్ఱన వర్ణన వైశారద్యమునకును
జబంతలై నట్లు విమర్శకులు చెప్పుదురు, ముగ్గురియందు

మోడు గుణములున్నను ఒక్కొక్కరియందొక్కటి ప్రాధాన్యము వహించినది. ఘోషయాత్ర, రామాయణములందలి వర్ణనలనుదాహరించుచు శ్రీశాస్త్రిగారెఱుగన వర్ణనా వైచక్షణ్యమును విశదీకరించియున్నారు.

పోతన భాగవతమునందలి నరకాసుర వధవృత్తాంత మత్యంతరమ్యమైనది. అందతడు చిత్రించిన వీర శృంగార సమ్మేళనము నాన్యతోదర్శనీయము. శ్రీశాస్త్రిగారి వ్యాసమున ఖగోళశాస్త్రమునకు సంబంధించిన సాంకేతికత్వము సమంజసమై వారి శాస్త్రీయ దృక్పథమును వెల్లడించుచున్నది. భూదేవి నరకుని తల్లి. నరకుని తల నేల తెల్గిన తరువాతనామె స్వామిని స్తుతించిన తెఱంగుగామె నిశ్చల హృదయత్వమును క్షమాత్వమును అద్భుతముగా ప్రదర్శించుచున్నది. నరకుడు త్వష్టకు నుదాహరకు పుత్రియైన చతుర్దశిని వలచినాడు. అతడు చతుర్దశినాడే స్వామి చేతులలో పతనము చెందినాడు. అది సర్వమానవాళికిని దీపావళియైనది. దుష్ట సంహారము లోకానంద కరమగుట సహజమే.

భాగవత కృష్ణుడను వ్యాసమూలోచనా స్ఫోరకమైనది. శ్రీకృష్ణుని బాల్య లీలలవలెనే భగవత్త్వము

కూడ భాగవతమున ప్రతిపాదించ బడినది. భీష్ముని దొడ్డి
అక్రూరాదుల వలకు నందఱు నతని భక్తిసాగరమున నోల
లాడిన వారే. అతని స్మరణము సంసారపయోనిధి తరణము.
అతనియందు దివ్యమానుష శక్తుల సమ్మేళనము గోచరించును.
శ్రీ శాస్త్రిగారు చెప్పినట్లు గోపికా కృష్ణుల సాహచర్య
మొక భక్త్యుపాషత్తు. స్వామి పరిగ్రహించిన అష్టమహి
ములు ప్రకృతి శక్తుల ప్రతీకలు. పోతన ఆరంభ పద్యమున
చెప్పినట్లు స్వామి లోక రక్షకారంభకుడు; భక్తపాలన కళా
సంరంభకుడు. దానవోద్రేక స్తంభకుడు. లీలా సృష్ట
బ్రహ్మాండ భాండకుడు. నందాంగనాడింభకుడై అతడు కావిం
చిన లీలు జగన్మోహనములు. స్వామి చివర ఉద్ధవుని
కిచ్చిన సందేశము భాగవత కర్త పాఠకులకిచ్చిన దివ్య
సందేశము.

పాండురంగ మాహాత్మ్యమున రామకృష్ణుడు
రాధాకృష్ణుల వృత్తాంతమును వర్ణించి యున్నాడు. గోలోక
వాసినియైన రాధ రాసమండలేశ్వరి. జగన్మాతృ స్వరూపిణి.
ఇదియొక దృష్టి. లోకదృష్టిలో ఆమెకును స్వామికిని వివిధ
ములైన సంబంధములున్నవి. స్వామి మాయా మానుష

విగ్రహము ధరింప నతనికి మనః ప్రీతి కలిగించుటకై బ్రహ్మ
నిఖిల భువన మోహినియైన శక్తిని నందుని మఱదియగు శత
గోవునికి కూతురుగా పుట్టించెను. ఆమె స్వామికై తపస్సు
చేసి కృతార్థురాలయ్యెను. కవి ఆమె శక్తి స్వరూపిణియని
నూచించినాడు. రామకృష్ణుడు కావించిన రాధ వర్ణన
మపూర్వము. ఈ వర్ణననుగూర్చి శ్రీ శాస్త్రిగారు కావిం
చిన వ్యాఖ్యానము వారి తాత్త్విక పరిశీలన పాటవమునకు
నిదర్శనము. రాధకును శివునికినిగల అభేదము కొన్ని పురాణ
ములలో వ్యక్తము చేయబడినది. ఇది వైదిక సంప్రదాయ
సిద్ధమైనట్టిది. రాధ వర్ణనలో ప్రకృతి, కాలము మొదలైన
సర్వాంశములు ఆమె తపస్సునకున్ముఖములైనట్లు వర్ణింఁ
రామకృష్ణుడన్యులు ప్రదర్శింపని మహా శిల్పమును
ప్రదర్శించినాడు.

ఏలయన హేమంతమున రాధ మొదలిడిన తపస్సు
శరత్తులలో ఫలించినది. కవి వర్ణనమంతయు కాలానుగుణముగా
సాగినది. “ఇంద్ర చాపంబుకాదిది మాళి తలమున సవరించు
బర్హిపింఛంబుకాని” వంటి పద్యములు స్వామి రాధకు ప్రకృతి
స్వరూపముగా సాక్షాత్కరించె ననుటకు సాక్ష్యములు. ఈ
వర్ణన సందర్భమున రామకృష్ణుడు చూపిన ప్రౌఢోక్తి

ఎనిమిది

చాతుర్యము వర్ణనా తీతము. స్వామి రాధ నడిచి నేలిన
శివుని పోలిక నేలెనని చెప్పుట ఆమెయందు పార్యత్యంశమున్న
దని సూచించుచున్నది. స్వామి మాయా శబలితుడగు జీవ
పురుషునివలె కృశోదరితో భోగములనుభవించెననుట యందలి
ఉపమానమా దంపతుల ప్రకృతి పురుషత్వము నకు సూచన.
రామకృష్ణుని రాధయందు శ్రీశాస్త్రి గారన్నట్లు కాలము,
ప్రకృతి, తపస్సు, పార్యతి విషయము పొందుట సుందరమైన
సత్యము.

(శ్రీ) ఎక్కిరాలవారు జగద్గురు స్థానము నధిష్ఠించిన
మహానీయులు. వారి కావ్యమట్టి ఉన్నత పదవి నందిన మనీషి
రచించినట్లే యున్నది. గోడ కాళ్ళారులలో నత్యుత్తమ స్థాన
మున్నది. గోపికలు, రాధ మున్నగువారివలె నామె మధుర
భక్తితో స్వామి నారాధించి ఆయన యందైక్యము పొంది
నది. కావ్యమున గోదా వైభవ నిరూపణమే పరమార్థము.
స్వామి తన్ననన్య భక్తితో నారాధించుచున్నగోదకు క్రమ
క్రమముగా నెట్లు సన్నిహితుడయ్యెనో కథలో వర్ణింప బడినది.
ధా కథన కాశలముతో పాటిందు భావవిన్యాసము కూడ
పరిణితిని పొందినది. గోదా దేవి సత్యా భూదేవుల
మాటల రూపమని క్షుప్త రాయలాము క్తమున
చెప్పియున్నాడు. సాధారణముగా సత్యకు స్వామి

తన వాడేయై యండవలెనను స్వార్థముండును. గోదా
 రూపమునందిన ఆమెలో ఆ మమతాబంధము సడలి పోయి
 నది. హేమ గోదతో నీవే సత్యవన్నప్పుడామె యన్న పలు
 కులు పఠితలయొడశ్శ్రీ పులకరింపజేయును. గోద ఆత్మ నివే
 దనము సమ్మగమగుటచే స్వామి నీవు నాదానవని ఆమెకు
 వాగ్దానమొసంగి ఆమెను తన రాణిగా చేసికొనెను. స్వామి
 ఆమెను తన దానినిగా చేసికొనుటకు ముందిచ్చిన సందేశము
 సర్వ పరమార్థ సారము. యాత్రా కల్యాణముల అనంతరము
 స్వామి తత్త్వము నావిష్కరించినాడు. శ్రీ శాస్త్రి గారు
 గురువుగాం కథా కథన పాత్రచిత్రణ భావ విన్యాస కవితాకా
 శలములను వర్ణించినతీరు శిష్యత్వమునించుక సేపు మఱచి
 సద్విమర్శకులుగా చెప్పినట్లున్నవి. విజాహ సమయమున
 సప్తర్షి పత్నులును సారదుడును అన్న వాక్కులు పరబ్రహ్మ
 తత్త్వమును కవితా మయముగా వివరించుచున్నది. చివరి
 ఘట్టమున స్వామి తాను పది పాత్రలభినయించు నేక నాయ
 కుడనని చెప్పుట దశావతారములు దాల్చినను 'ఏక మేవాద్వి
 తీయం బ్రహ్మ' యనబడు "ఏకం స"త్తను పరమార్థమును
 వ్యక్తీకరించు చున్నది. సర్వదర్శన సారమైన గురువుగాని
 కావ్యమును చదువునప్పుడు - కాదు పారాయణము చేయ
 నప్పుడు - తమకేకాదు పఠితల కండటికిని కలుగు నానందాన
 భూతి శ్రీ శాస్త్రిగారిందు చక్కగా నావిష్కరించియున్నారు
 వారి వ్యాసము చదివిన తరువాత "అయ్యో ఎన్నో కావ

ములు చదివిన నేనీ కావ్యమును చదువలేక పోయినానే” అని పంతునొందితిని. దానిని త్వరలోనే తీర్చుకొందును.

(శ్రీ) శాస్త్రిగారు కృష్ణతత్త్వమునంత నవలోడించి దాని కక్షర రూపమునిచ్చి డాక్టరై నవారు. వారే విషయము నై నను చాల లోతుగా పరిశీలించును. ఆ పరిశీలనము చివరికి తత్త్వ గర్భముగా పరిణమించును. ఇదివారి అంతర పరిణానికి తార్కాణము; వారి పూర్వ జనుస్సంస్కారము చాలగొప్పది. ఈ సంస్కారమొదరికో యుండదు. “ధన్యాః కతిచన” దానికి నోచుకొందురు. ఇంక వారి శైలియెంత సరళమో అంత భావ నిర్భరము; వాక్యములెంత చిన్నవో విషయమంత మిన్న; పరిశీలనమొంతనిశితమో ఫలమంత రసమయము. వారు నిర్దుష్టముగా వ్రాయుదురని నేను చెప్పుట హాస్యాస్పదముగా నుండును. వారిని పరోక్షముగా చాల నాశ్చనుండి యెఱుగుదును. ఇటీవల ప్రత్యక్షముగా నెఱుగు భాగ్యమబ్బినది. వయస్సున చిన్నవారగుటచే ఆ ఆశీర్వాంతను; విజ్ఞానమున సామాన్య పరిధుల సరికరిమించిన మహితాత్ములగుటచే నభినందింతును. వారిట్టి వ్యాసముల నెన్నిటిని వెల్వరించిన సాహితీలోకమున కంతమేలు చేకూరును.

శాస్త్రిగారివంటి సద్విమర్శకవర్యు
అరుదునేడు - నిక్కమసలులేరు.

10-1-1982

హైదరాబాదు.

దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు

నాట్యావధాన కళ

“ఏవం నాట్యప్రయోగే బహు బహు విహితం
కర్మ శాస్త్ర ప్రణీతమ్
స ప్రోక్తమ్ యచ్ఛ్రీలోకాదనుకృతి కరణం
తచ్చ కార్యం విధిజ్ఞైః”

“ఏవమేవే మనూ శ్లోక్తాః
వా గంగాభి నయాః క్రమాత్
నోక్తా యే దమయాతత్ర
లోకాద్గ్రాహ్యాస్తుతే బుద్ధేః.”

చిన్న తనంలో పెద్దలెవరో చెప్పగావిన్న ఈ శ్లోకాలు
నా దృష్టిని ఆకర్షించాయి. నాట్యస్వరూపాలను కూలంకషంగా
చర్చించి స్వరూప నిర్దేశించేసిన భరత మహర్షి ఇంకా కొంత

స్వరూపాలను సృజించడానికి అవకాశం ఉన్నదని దాదాపు
 ప్రతి అధ్యాయం చివర చెప్పడం ఆయన మహర్షిత్వానికి
 నిదర్శనం. కళకి, కళద్వారా చేరదగిన శిఖరాలకీ అంత
 లేదు. ఆ విషయాన్ని గుర్తించడం మహర్షికే సాధ్యం, అప్ప
 టికే నాటక రంగంలోనూ, సాహిత్య రంగంలోనూ తప్ప
 టదుగులు వేస్తున్నాకు ఏదైనా ఒక నూతన నాట్య ప్రయోగ
 వైఖరిని ప్రారంభించాలనే తపన బయలుదేరింది. ఆ నాటికి
 మన రాష్ట్రంలో బాగా ప్రచలిత పూతున్న సాహిత్యవధాన
 ప్రక్రియలను పదే పదే చూడడం కూడా వీనికి దోహదం
 చేసింది. అటు నాట్యకళలోని అంశాలనూ ఇటు అవధాన
 ప్రక్రియలోని సద్యోవిన్యాస వైఖరినీ మేళవించి ఒక నాటకీయ
 సృష్టిని చేయ వచ్చునన్న ఊహనాలో మెలుపులాగా ఓనాడు
 భాసించింది. అంతే. దాన్ని అంకించుకొని పూర్వాపరాలు
 పోగువేసుకొని సామగ్రీ సాధనా సమకూర్చుకొని ఓనాడు 52
 లో నలుగురు మిత్రుల్ని పిలిచి ఈ కళకి నాందీ వాక్యం పలి
 కాను. అంటే పాతికేళ్ళ క్రిందట. మొన్ననే రజతోత్సవం
 చేసుకొన్న ఈకళకి లక్ష్యము, లక్షణము నేనే కనుక ఈప్రిస్తా
 వనలో నేను మరుగున ఉండి సాధ్యమైనంత తాటస్థ్యంతో
 పూర్వాపరాలు వివరిస్తాను.

అవధానాన్నిదండి చిత్తము యొక్క ఏకాగ్రత అని
 యర్థించాడు. ఏ విషయంమీద మన చిత్తాన్ని ఏకాగ్రం
 చేస్తామో దానికి సంబంధించిన అవధానుల వశాతాము. వేదం
 మీదయితే స్వరావధానులం. ఎనిమిది సాహిత్యాం శాలయితే
 అష్టావధానులం. నూని సమస్యా పూరణాలయితే శతావ
 ధానులం. వేయి అయితే సహస్రావధానులం. నేత్రసంజలతో
 వాక్యానిని ప్రసారంచేస్తే నేత్రావధానులం. చిత్తేకాగ్రత
 అవధానమైనా మాధిలో ఆ పదానికి సద్యోవిన్యాసం కూడా
 జోడింప బడ్డది. నాట్యంలో అంగికాహార్య సాత్త్విక వాచి
 కాభినయాలు భాగాలు. ఈ నాట్యం అప్పటికప్పుడు సృష్టించి
 ప్రదర్శిస్తే? అన్న ఊహ ఈ మేడకు పునాది. “అవస్థాను
 కృతిర్ నాట్యమ్” అన్నాడు ధనంజయుడు. ఒక మాన
 సికావర్థకు తగినట్లు అవయవాల కదలికను అంగికాభి నయమని,
 వేషధారణను ఆహార్యాభినయమని, సంభాషణల, లయాత్మక
 రచనల సముచితోచ్ఛారణను వాచికాభి నయమని, చర్వణ
 యోగ్యమైన భావానికి సంబంధించిన శారీరక చిహ్నాల ఆవి
 ష్కరణకు సాత్త్వికాభినయ మని పేర్లు. ఇవి నృత్యంలో అభి
 నయ ముద్రల ద్వారానూ, నాట్యంలో కావ్యగత భావాల
 ద్వారానూ ఆవిష్కరింప బడతాయి. ఇవి లేనదే ఏ నాట్య
 విన్యాసము సమగ్రంకాదు. కాని సాధారణంగా చతుర్విధాభి

నయాలు పూర్వాభ్యాస సిద్ధములై ఆవిష్కరింప బడు
తుంటవి. కవి వ్రాసిన సంభాషణలు కంతస్థం చేయడం
మొదలు అన్నీ పూర్వాభ్యాస పరిష్కృతాళే. నాట్యావధాన
కళలో ఈ నాలుగు సద్యః సృష్టింపబడి ఆవిష్కరింప
బడుతవి. కాబట్టి నాట్య భాగాలైనా చతుర్విదాభి నయాలను
అవధానంలో ఒక అంశమైన సద్యో విన్యాసము కలిపి ఈకళా
స్వరూపానికి నాట్యావధానమని పేరుపెట్టడం జరిగింది.

అన్ని అవధానాలుకు వలెనే దీనికి పృచ్ఛకులుంటారు.
అంటే ప్రశ్నించేవారు. వీరు ఎలాంటి వానై ఉండాలి ?
అన్నవిషయంలో సాహిత్యావధానాలుకు. నాట్యావధానానికి
భేదం ఉన్నది. వారికి సాహిత్యైక పరిజ్ఞానం చాలు. వీరికి
దానితో బాటు నాటక శిల్పము, రసభావ రసవ్యవస్థల పరి
జ్ఞానము, రసజ్ఞత, నాటకీయ సన్నివేశాన్ని ఊహించే నైపుణ్య
ము, అన్నిటినీ మించి సహృదయత కావాలి. ఇలాంటి పృచ్ఛ
కులు ప్రదర్శనకు ఉత్తమశిక్షకు లాతారు, ఇందులో ఏలక్షణం
లోపించినా రక్షింపి భక్షకులారారు. నాటకీయ సన్నివేశాన్ని
సమస్యరూపంలో పృచ్ఛకుడు కాగితంమీద వ్రాసి ఇస్తాడు.
అలా ఏ ముగ్గురో నలుగురో వ్రాసి ఇచ్చిన చీటినిను తీసు
కొన్న పిమ్మట పాత్రల వయస్సుయొక్క క్రమాన్నిబట్టి ప్రద
ర్శనం అరంభ మౌతుంది. అన్నిరకాల పాత్రలకు అనువైన

ఆహార్య సామగ్రి సిద్ధం చేసికొని నేపథ్య గృహంలో ఉన్న వేళ ఇలా అందించిన చీటీని పుచ్చుకొని మొదట రంగు పూసుకుంటూ ముఖంమిద, పిమ్మట వేషం వేసుకొంటూ ఒంటి మీద, ఆపాత్రను ఆవాహనం చేసికొని మనస్సులో రంగ నిర్వహణ తాలుకు రేఖాచిత్రం గీసు కోవడం జరుగు తుంది. రంగస్థలం మీదికివచ్చాక సంభాషణలు, వానికను వైన నటనా ప్రారంభమై క్రమంగా సన్నివేశ గౌరవాన్ని బట్టి నాటకీయ శిల్పనిర్వహణ, రసపోషణ సాధింపబడతాయి. అంటే పృచ్ఛకుడిచ్చిన చీటీలోనుండి ఒక సుపరిష్కృత నాట్య విన్యాసం విచ్చుకొంటుంది. వాఙ్మయ సృష్టి, నాట్యవిన్యాసం ఏకకాలంలో జరిగే ఈపని అసిధారావ్రతం. రస భావవ్యవస్థ ఊహించగల పృచ్ఛకునిచేతి చీటీ అయితే అది రసధారావ్రతం. స్త్రీపాత్రలు, సమకాలీన ప్రముఖులు తప్ప ఏనిపే.ధమూ లేదు నాటకీయత తప్ప ఏవిధీ లేదు. సన్నివేశం పౌరాణిక చారిత్రక, సాంఘికాలతో ఏదైనా కావచ్చు. ఆహార్యాభినయం సూచ్య ప్రాయం. సంగీతము, లయూత్మక రచన యధావసరంగా ఉంటుంది. ఇది స్థూలంగా కళాస్వరూపం.

మొదట ఆంధ్రకేంద్రాలలో నాట్యావధాన కళ రసజ్ఞుల ఆమోదాన్ని చూరగొని క్రమంగా తెలుగు దేశపు

తెల్లలు దాటి భారతదేశ ప్రధాన కేంద్రాలలో ప్రచలితమైనది. మలిదశలో ఈ కళమీద ముచ్చట పడి సోదరులు రాధాకృష్ణమూర్తి, సత్యనారాయణశర్మ, మరికొందరు సహచరీలు దీనిని అభ్యసించి సహ ప్రదర్శకులైనారు. పలు తావుల పెద్దల ఆశీస్సులు, ప్రేక్షకహృదయ స్పందనము, కళాస్వరూపంపట్ల ఆసక్తి, పత్రికా ప్రశంసలు మొదలైన సంగతులు తనచుకొంటే నేటికొక సుపరిష్కృత కళాస్వరూపంగా నాట్యవధానం స్థిరపడిందని నాకనిపిస్తుంది. కాని నేనుగా చెప్పవలసి వచ్చినపుడు ఈ ముచ్చట “అలమతి వెస్తరేణ.”

కళాస్వరూపాలకు ధ్యేయం ప్రేక్షకుల రసానందం. ఈ కళలో ప్రేక్షకులకు రసానంద భాగధ్యేయత్వమే కాక వారి ప్రమేయంకూడా ఉంటుంది. వారిలో నుండి కొందరు ప్రాశ్నికులు నాటక ఘట్టాలను అప్పటి కప్పుడు సూచించే సరికి ఏ ఘట్టానికి ఎలాంటి నిర్వహణ, పరిష్కారము లభిస్తుందా అని ప్రేక్షకులు ఉత్కంఠతో ఎదురు చూస్తారు. కనుక దేనికది వారిలో మొదట అద్భుత భావోద్దీపనకు, క్రమంగా రసోద్దీపనకు కారణమవుతుంది. ఇది సామాజిక ప్రమేయ ఫలితం. పురాణ పురుషులను, చారిత్రక ప్రముఖులను భావావిష్ట

స్థితిలో ఆవిష్కరించే టప్పుడు నూతన దృక్పథానికి, నవ్య కల్పనా శిల్పానికి అవకాశమున్నది. ఏ సన్నివేశానికాసన్నివేశం జీవిత శకలం కాబట్టి ఆయా పాత్రలు కొత్త ఊపిరితో పొడగట్టి సాహిత్య నాటక ప్రమాణాలు పెంపొందుతవి. దూరప్రాంతాలకి, పొరుగు రాష్ట్రాలకి ఈ కళను ప్రసారం చేస్తున్నప్పుడు అచటి వారి కథలు గాథలు ఊహలు, అపోహలు, చదువులు సాములు దర్శించి ప్రదర్శించటంలో కళాకారుడి సాంస్కృతిక పరిధి పెరుగుతూ కలకాలం విద్యార్థిత్వం నిలుస్తుంది.

కళా విర్యాసానికి మూడు కేంద్రాలున్నాయి. సృష్ట, అతని సృష్టి. సహృదయానుభూతి. సృష్టగా నా అంతర్యంలోని కొన్ని అనుభూతులు వివరించాను. ఈ సృష్టిని కోడికరించి లక్ష్యలక్షణ సమన్వయం చేత స్థిరీకరించి వీలై నంత మంది అంతేవాసులను తీర్చిదిద్దడం నా ప్రణాళిక. ఇది రెండవ కేంద్రం. మూడవ కేంద్రం సహృదయుల ముచ్చట, మురిపెము, వానిని యీ పరకే నాకళ తలమునుకలుగా పొంది ఉన్నది అని నేను వినయంతో అనుకుంటాను. ఈ మూడు కేంద్రాల కళాత్రికోణం మధ్య ఒక బిందువున్నది. అది నా అంతరంగము. కళను సాధనచేసి ప్రదన్యంచే సృష్ట

పేక్షకులు పొందే రసానందంలో భాగస్వామికాడు అని విశ్వ
 నాథ పంచాననుని తిరుగులేని సిద్ధాంతము. మరి రసానందా
 నికి కూడా నోచుకోని ఈ సృష్టి కర్మత్వం ఎందుకు? ఇక్కడ
 ఒక సంప్రదాయం అనుసంధించు కోవాలి. నటుడు, కవి,
 గాయకుడు మొదలైన కళాకారులు తమకు చెందని రాగ
 ద్వేషాలను తమవిగా భావించి కనీసం చిత్త స్థాయివట్లైనా
 అనుభవించి తమ కర్మశేషాన్ని త్వరగా నశింపజేసుకుంటారు.
 కాబట్టి, జన్మాంతర వాసనా సంస్కార ఫలితమైన దుష్కర్మ
 నాశనమే ముక్తికి మార్గముకాబట్టి వారు ముక్తిని సులభంగా
 పొందుతారు. అని సంప్రదాయ రహస్యవేత్తలు చెబుతారు.
 అలాంటప్పుడు అప్పటి కప్పుడు గుండెలోతుల నుండి పొంగి
 వస్తున్న వాఙ్మయాంతర్గత రసభావ ప్రపంచాన్ని అనుభ
 విస్తున్న నాట్యావధాన కళా స్రష్టకు ఈ ముక్తిమార్గము
 మఱింత సులభ సాధ్యం కావాలి కదా! కాబట్టి దీనిని ఒక
 సాధనగా, ఒక తపస్సుగా స్వీకరించి నేను పరిశ్రమిస్తున్నాను.
 బహుశః విద్యులన్నిటికీ ఈ అధ్యాత్మ సాధన అనేది కేంద్రం
 లో ఉన్న బిందువు కావడం వల్లనే స్వామి “అధ్యాత్మ
 విద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహం” అని ఉంటాడు
 దీనికి తోడు జటిల మానవతా గాఢలను, సమస్యలను ప్రదర్శించి
 చేప్పుడు మానవజాతికి అవసరమైన శాశ్వత సత్యాలను.

శ్వజనీన ప్రమాణాలను రసంలో రంగరించి, శిల్పంలో
 పొదిపి, సాత్రంలో మాటుపెట్టి ప్రేక్షకులకు అందించే అవ
 కాశం కూడ లభిస్తుంది. వీనిని రసవ్యవస్థకు భంగకరం
 కానంత వరకు స్వీకరించి ప్రసారం చేయడం ఈ నాకళా ప్రస్థా
 నానికి ధృవతార.

నాకు నచ్చిన పారిజాతాపహరణము

ప్రబంధ వాఙ్మయం తొలి వెలుగులలో నందితిమ్మన
పారిజాతాపహరణం ఒకటి. పౌరాణిక గాంభీర్యం నుండి
ప్రబంధ సౌందర్య చమత్కారాల వైపు కృష్ణపాత్ర తొలి
మలుపు తిరిగింది యీ ప్రబంధలోనే పృథ్వీతత్వ ప్రతీక
యైన నాయిక సత్యశామ స్వరూప స్వభావాలు మహత్తరంగా
రూపొంది ఆమెను మాన, క్రోధ చిహ్నంగా నిలిపిన ఘనత
యీ ప్రబంధానికే దక్కుతుంది. హరివంశ కథను ప్రబం
ధాను గుణంగా తీర్చి దిద్దుకొని చక్కని శిల్పకృతి కల్పించి
ఉత్తమ శ్రేణి కథకుడనిపించుకున్నాడు తిమ్మన. ముద్దు
పేలుకల ముక్కు తిమ్మన శైలి సౌందర్య. గాంభీర్యాల
సమ్మేళనము. వర్ణనా సందర్భాలలో చిత్రకారుని కుంచెకు

కుండ దొరకని లోలోతు సౌందర్య సీమలను తిమ్మన సుల
భంగా ఆవిష్కరిస్తాడు, ఆయన పాత్రలు సజీవ శిల్ప
మూర్తులై సహృదయ హృదయ సీమలలో కలకాలం విహ
రిస్తాయి. దివ్యమానుష భావ సంకేతాలైన సత్యాకృష్టాలు
ఆధారంగా తిమ్మన చేసిన శృంగార పీఠరసపోషణ శిఖరా
గ్రాన్నందుకొన్నది. ఇవన్నీ కాక సాధారణంగా ప్రబంధ
వాఙ్మయంలో కనిపించని తాత్త్విక ప్రవచనం ఒకటి కృష్ణ
పరంగా ఈ ప్రబంధంలో అంతర్లీన భావధారగా సాగి
వచ్చింది. ఇన్ని కారణాలచేత ఆంధ్ర ప్రబంధాలలో పారి
జాతా పహరణం గౌరవ పురస్కారాలకు అర్హమౌతున్నది.

స్వామి రుక్మిణి కడ ఉండగా నారదుడువచ్చి
పారిజాతాన్ని తనకీయగా తాను రుక్మిణికి ఇచ్చానని. తన
తప్పును మన్నింపుమని సత్యను వేడికొన్నాడు. స్వామి
ఆమెకు మొక్కుట, ఆమె కుపితయై ఒనర్చిన పాదతాడనము
మొ॥ సంగతులు తిమ్మన కృష్ణస్వామి దక్షిణ నాయకత్వాన్ని
నిరూపించడానికి, కృష్ణరాయలకు శృంగారంలో పై తరగతి
పాఠాలు నేర్పడానికి ఉద్దేశించి ఉంటాడు. పారిజాత కుసుమ
వృత్తాంతాన్ని తెలిసికొన్న సత్య తపశ్చర్యకు సంక
ల్పించి స్వామి అనుమతి కోరడం ఆమె పాత్రకు పాసగని

శాంత సందర్భం కాబట్టి తిమ్మన పరిహరించాడు. తనకు
 పారిజాత మీయనిచో గదతో ప్రహరిస్తానని దేవేంద్రునికి
 నారదునిచేత స్వామి సందేశం పంపిన వృత్తాంతం నాయ
 కోత్కర్షను నిలపడానికి తొలగించాడు. అలాగే అదితి కుండ
 లాల వృత్తాంతం స్వామి ధీర లక్షణాపాదకమై ప్రవర్తింప
 జేశాడు. పారిజాతాన్ని పొందడానికి ముందు స్వామి శివుని
 గూర్చి తపస్సు చేసిన వృత్తాంతాన్ని వదలివేయడం కథా
 నాయకుని సర్వాతి శయతత్వాన్ని మన్నించడం కోసమే.
 ప్రసన్నుడైన స్వామిని నారదుడు తనకు బ్రహ్మత్వం సిద్ధించి
 సాలోక్యము ప్రాప్తించాలని ప్రార్థించిన వృత్తాంతాన్ని
 తొలగించడంవల్ల దేవర్షి ఔన్నత్యం సిద్ధపూర్వమే అని నిరూ
 పించాడు. పుణ్యకవ్రత వృత్తాంతాన్ని విస్తరించాడు. ఇలా
 ప్రబంధ స్వరూపాన్ని, అలంకారిక సాంప్రదాయాలను, రస
 పోషణ సౌకర్యాన్ని మనసులో పెట్టుకొని సంస్కృత హరి
 వంశంలో కథను కొత్తమలుపులు త్రిప్పాడు తిమ్మన.
 కథలో మొదటి భాగం వాచ్యంగా శృంగారమై వీరానికి
 దారితీయడం. రెండవ భాగం వాచ్యంగా వీరమై శృంగా
 రంలో పర్యవసించడం ఈ రెంటికి సర్వరస స్వరూపుడైన
 కుహనా గోపాలుడు కేంద్రమై యుండడం యీ ప్రణాళిక
 లోని రహస్యం. సిద్ధహస్తుడైన కథాశిల్పి తిమ్మన యీ
 రహస్యాన్ని నిరూపించాడు.

అత్వాచీన ప్రబంధ శైలి శ్లేషాది చమత్కారా
లతో నిండిన అలంకృత రచనము అనే అర్థాన్ని పొందినా
తొలి ప్రబంధ కర్తలైన తిమ్మన పెద్దనల దృష్టిలో ఇది రస
భావానుగుణమై సౌంద్యమయమైన పదబంధ విన్యాసము.
అలాంటి సుకుమార సుందర రచనా ధురీణులైన కొలది
మంది కవులలో తిమ్మన ఒకడు. ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దు
పలుకు తెనుగు దనాన్ని మన్నించే వేళ అరవిరిసిన కుసు
మమువలె ఆహ్లాదాని. తిమ్మన ప్రౌఢ సంస్కృత నిర్మాణం
కూడ సుకుమారమే. ఇది సుకుమారోహళాలియైన తిమ్మన
వ్యక్తిత్వానికి నిదర్శనం. “తలిరులతుడఁ జినుకులు జలజల
వడియఁగ దడిసి మెలఁగు చలి కరువలి నున్నొలపమున విరియు
పరువపుఁదొలు మొగడల వలపు దెలుపు తోటలలోన్” అన్న
పుడు, “బాహు సంభృత కాలదండ జఃతస్ఫోర స్ఫులింగాళికెన్
సాహాయ్యమ్ము ఘటించి కొఞ్చరస ఘూర్ణన్నేత్రి దీప్తుల్
పయోవాహంతర్గత వైద్యుత ప్రభల తేవన్ జూప వాహద్విష
ద్వాహోత్తంసము నెక్కిపోరి కడరెన్ వైవస్వతఁడుద్ధతిన్”
అన్నపుడు తెలుగు, సంస్కృతము మనము వింగడించి చెప్పు
కొన్నా రెంటిలో మహాకవి మృదూహలకి నిదర్శనమైన
శైలి సౌకుమార్యం ఇట్టే పట్టిస్తుంది.

చాలా ప్రబంధాలలో గతాను గతికంగా వర్ణనలు చేయడం. అందుకుగాను సందర్భాలు కల్పించడం కద్దు. ఉన్న వర్ణనలు సందర్భోచితాలై రూప కల్పనాశిల్ప విశిష్టాలై సౌందర్య దృష్టిని వ్యక్తం చేయడం తిమ్మన వర్ణనల ప్రత్యేకత. పరమేశ్వరుడు సృజించిన విశ్వంలోని అణువణువున దాగిఉన్న సౌందర్య సీమలను తిమ్మన కొత్తదృష్టితో దర్శించి ప్రదర్శిస్తాడు. “అః విని మానినీ తిలకమప్పుడు మేయ టదోప నిక్కవీడిన కచపంక్తి బల్మరు ముడిన్ విడదోపుచు బై డెఱంగు గ్రక్కునఁ జనుదోయి జేర్చుచు మొగంబున లేజెమ రంకురింపఁ జంకెన నెఱిచూపు చూచి పలికెన్ చలి తాధర పల్లవాగ్రయై” అన్న పద్యంలో సత్యభామ స్వరూపం పాశకుల మనస్సులో చెరగనిముద్ర వేస్తుంది. “అవె దివ్యర్షి నికేతనంబు లననూ యూరంధతీ కర్ణపూర వివృద్ధా ర్భక కృష్ణసారగతి సంరంభంబు లింద్రదుగ్రిమోద్భవ నానా విధ వల్కలాంచిత బహిర్ద్వార ప్రదేశంబు లాహవనీయాది హుతాశ ధూమ పటలశ్యామీ భవత్ప్రాంతముల్” అన్నప్పుడు పాఠకుడు సత్యాకృష్ణులతో బాటు మున్యాశ్రమ విహారాను భూతిని పొందుతాడు. కథావస్తువు పాతకైనా పాత్రలలో కొత్త వెలుగును నింపి తిమ్మన ప్రవర్తింపజేశాడు. స్వామి. సత్య. నారదుడు. శచీపురందరులు అను నాలుగు

స్తంభాలనడుమ యీ ఆట రక్తికట్టింది. ఆరి వేరంపు తపసి
 ప్రయోక్త, సంకల్పము స్వామిది. లౌకిక పాఠ లౌకిక
 కక్ష్యలో ఇటు పాత్ర చిత్రణ అటు కృష్ణతత్త్వము సాగి
 వచ్చాయి. కృష్ణ కథలోని ఇంద్రోపేంద్ర సంబంధాలకు
 యీ కథ ఆకరము. ఇంతలో పొంగి ఇంతలో కుంగే
 ఇంద్రుడు వింద్రీతత్త్వ ప్రతీక. రుక్మిణి ఇందిరా ప్రతినిధి
 మైన ప్రకృతి స్వరూపిణి. ఆమెకుండ స్వామిలాగే కథను
 'కృతక వికాస మచ్చువడ' నిర్వహించినది. బాహ్యోద్వేగ
 పూరితాలైన స్వామి సర్వశృంగార విలాసాలకు కేంద్రమైన
 నాయిక సత్య. చెలులతో సరస గోష్టిలోనైనా స్వామి గుణా
 లనే స్మరించేటంతటి కృష్ణగత భావనైరంతర్యం కలది.
 కలలోనైనా స్వామి నెడబాయలేని అనురక్త. స్వామి పరాం
 గనాసక్తిని విని వ్రేటువడ్డ ఉరగాంగనవలె, హుతాశన కీల
 వలె విజృంభించిన ఉద్విగ్నానురక్తి ఈమె గుణాలు. స్వామి
 తన కడకు వచ్చినపుడు కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతమైన దైన్యం,
 మ్రొక్కినపుడు — “జలజాతాసన వాసవాది సురపూజా
 భాజనంబై తనర్చు లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిరమచ్చో
 వామ పాదంబునన్ తొలగన్” దోచిన పేరలుక, కుమానా

గోపాలుని విమర్శించి సాధించి తన పూనిక నెరవేర్చుకొనిన
 పట్టుదల మొ॥ భావాలు శృంగార రసాధిదేవతయైన సత్యకు
 పెట్టని సొమ్ములు. ఇక స్వామి ఆయా భావాను తనలో
 లీనం చేసికొన్న జగన్నాటక సూత్రధారి. శిరము వంచి
 మ్రొక్కినా, నాయకను అనునయంచినా ఆయనకే చెల్లి
 నది. సర్వ సృష్టిలోని దక్షిణ నాయక శ్రేణికి ఆయన గురు
 పీఠము. ఆయన స్నానపానాదులు దివ్యభూతి దర్శకములు.
 దేవలోక యానము. దేవేంద్ర దమనము వీర విభూతులు.
 లోకమున— “కొండొకనిల్చి యీ వనమునన్ మోదంబుతో
 నిర్జరీ జనముల్ఁ గొలువగఁ గ్రీడ సల్పి భవదిష్టంబేన
 గావింతు” అని పారిజాతాపహరణం వాయిదా
 వేసిన స్వామి సర్వనాయకా రూప జీవాత్మరత్నండు. ప్రతిన
 చెల్లించిన స్వామి వీర శృంగార నాయకుడు. ఇంద్రు
 డమించిన స్వామి క్షమాగుణ సంపన్నుడు. వ్రత సమా
 పర్యంతము సత్య కనుసన్నల మెలగిన కృష్ణస్వామి సత్కా
 విధేయుడైన జగన్నాయకుడు. ఇలా ప్రబంధంలో ప్రతి
 పాత్ర తిమ్మన పాత్రచిత్రాణా శిల్పానికి నిదర్శకాలు.

ఈ కావ్యంలో శృంగార వీరములు ప్రధాన
 స్థానాన్ని ఆక్రమించాయి. కాని నాయకా నాయకులు

దివ్య మానుష ప్రతీకలు కావడంవల్ల, పుణ్యక ప్రతప్రసక్తి
 వల్ల చరణు ఘట్టాలలో సర్వభావాలు శాంతంలో పర్య
 వసిస్తాయి. శృంగారాన్ని సాధారణంగా కవులు అయోగ,
 సంయోగ, వియోగ, సంయోగములనే నాలుగు దశలలో
 పోషిస్తారు. కథావస్తువు ఏకదేశ దాక్షిణ్య ఘట్టం కావడం
 వల్ల నాయికా నాయకులు యీ వలకే వివాహితులు కావ
 డంవల్ల ఈ నాలుగు దశలు క్రమానుసారంగా పోషించే
 వీలులేదు. కాబట్టి పటిష్టమైన రసభావ వ్యవస్థను తిమ్మన
 స్థాపించుకొని చివరి వలకు నిర్వహించాడు. సత్య భామ
 శృంగార వన విహారం, అందలి అలికుల కోకిలా రావములు
 తటస్తోద్ధీపన విభావాలు. మానకోధ వివశయైన నాయిక
 వర్తనము సమస్త రసభావములకు నిలయము. సత్యభామ
 కోప విలాపములు, కన్దోనల బాష్పవారి చిందుట సాత్త్విక
 భావములుగ, ఆమె భావ పద్ధతి సంచారీభావ చాలనముగ
 వ్యాపించింది. నాయికా నాయకుల దైహిక సంయోగానికి
 దేవలోక దివ్య భవనమున అవకాశమున్నా దానినివదలి సర్వ
 భావ ప్రపంచాన్ని దైహిక స్వర్ణాతీతమైన ఒక మానసిక
 కక్ష్యలో దర్శించి రమణీయ లీలా విలాసాన్ని ప్రతిపాదించ

డం లో నంది తిమ్మనార్యుని అభిరుచి గమనార్హం. ఇక
వీర రసంలో పీనుగు పెంటలు, రక్తపు టేరులు వర్ణించక
పోవడానికి ఒక కారణమున్నది. యుద్ధము దిక్పాలకులకు,
స్వామికి జరిగింది. అంతరూ దివ్యభావ ప్రతీకలు, దిక్పాల
కులు ప్రయోగించిన ఆయుధాలు స్వామిలో లీనమైనవి కాబట్టి
స్వామి నవరస ప్రతీక మాత్రమే కాక విశ్వ విరాణ్మూర్తి
కూడా బొతున్నాడు. తత్త్వ మర్మజ్ఞులైన మహాకవులు దివ్య
పాత్రల సర్వభావ విలాసాలను శాంతంలో లీనం చేస్తారు అనే
పద్ధతికి తిమ్మన రసపోషణ వ్యవస్థ చక్కని ఉదాహరణము.

తిమ్మనార్యుడు ప్రబంధాన్ని రచించినా అవకాశం
మేరకు కృష్ణతత్వాన్ని ప్రతిపాదించడం కూడ తన ఆదర్శంగా
భావించాడు. పౌరాణిక యుగంలో కృష్ణ పాత్ర యోగ
భోగ తత్త్వాల సమ్మేళనం. యోగాంశంపై నేక విశ్రీయము.
పోతనాధులు ముల్లు చూపారు. కాలానుగుణంగా సమకాలీన
చిత్తవృత్తులు కథానాయకునిలో ఆరోపించం సర్వ వాఙ్మ
యాలలో కన్పిస్తుంది. కృష్ణపాత్రలో తెలుగు వాఙ్మయం
తొలి నాళ్ళలోని యోగ భోగ సమ్మన్వయం క్రమంగా భౌగైక
నిర్దేశకం కావడం క్రమ పరిణామ ఫలితం. ఈ పరిణామ చరి

త్రలో తిమ్మన నాయకపాత్ర చిత్రణ ఒక మలుపు. స్వామిని జగన్నాటక సూత్రధారిగా చూపటంతో పాటు కృష్ణావతార వ్యాహంతో ముఖ్యాంశాలన్నింటిని తిమ్మన ప్రదర్శించాడు. వివిధ నాయకలతో సమాన స్థాయిలో, భిన్నరూపాలలో స్వామి విహరించడం ఆయన సర్వాంతర్యామి తత్వానికి ప్రతీక. అలాగే దశావతారస్తుతి, ప్రస్తుతావతార కథనం, అందు ద్వారక వైకుంఠంగా, రుక్మిణి లక్ష్మిగా చెప్పడం మొ॥ అంశాలన్నీ కృష్ణావతార దివ్యస్తుతి ప్రతిపాదకాలు. సత్యభామ స్వామిని నిందాత్మకంగా స్తుతిస్తూ— “గట్టివ చేతలుం బసలుఁ గల్గదనంబులు నీవు పుట్టంగాఁ బట్టిన వెందులేని పలుపోకల మాయలు నీకు వెన్నతోఁ బెట్టినవౌ.....” అంటుంది. అంటూ స్వామి కార్యదక్షత, మాయాతత్వం మొ॥ అంశాల్ని ధ్వనిస్తుంది. వైతాళిక గానంలోను, నారద స్తుతుల్లోను స్వామి విశ్వరూప స్తుతి భక్తి జ్ఞేయమై విలసిల్లింది. దేవమాత అదితి తానొక భక్తురాలై స్వామి దర్శన స్పర్శ నాదులచే పులకించి ధ్యాన పరులైన మనులకు సైతం అందని స్వామి తత్వాన్ని గానంచేసింది. బ్రహ్మగా సృష్టించి, జనార్దనుడై పోషించి, భర్తుడై లయించే నిసర్గ వినోది స్వామి.—

“యదుతిలక జగత్త్రియీ నిర్మితిప్రక్రియాకర్మ కేందిందోదాభి
 సి నాభీసరః పద్మ పద్మాసతీ పాదపీఠాకృతి ప్రస్ఫురత్ కాస్తు
 భాంకురితాళీక బాలాతపద్మోత! పద్మోతి తద్మోత రంగిణ్యు
 దక్షాళి తైణాంక భృత్పాంశుల క్షిప్త వేలజటా జాల జాలం
 ధరోఽద్యాన మూలాఖ్య బంధత్రయీ బంధ సంధుక్షిత
 స్పర్శన స్పర్శ నిర్గింధిత గ్రంథి వట్కాంతరోన్నిద్ర) కద్రూ
 సుత శ్రీముఖ జ్వాలవల్లీ పరిస్రంస మాణేందు నిష్యంద
 సర్వాంగ. నిష్యంద యోగీంద్ర) హృద్వేదికావాసా!”——

ఈ దండకంలో యోగ స్వామి స్వరూపాన్ని వట్చుక) బేధనా
 నంతర జ్ఞేయమైన కుండలినీ శక్తిగా అభివర్ణించడం గమనా
 ర్హమైన యోగ రహస్యం. తన వజ్రాయుధం స్వామి
 మీద పనిజేయనపుడు దేవేందు)డు — “సామ్మన నెద్ది

ఏననగ సామ్మన కెవ్వడఁ గర్త వీవు నీ సామ్మఖల ప్రపం
 చంబు” అని స్వామి విభూతిని నిరూపించాడు. దేవతలు

ప్రయోగించిన అస్త్రాలన్నీ స్వామి భిన్న తత్త్వాలలో లీనమై
 నవి. ఆగ్నేయాస్త్రం తేజంలోను, అనిలము ఊర్పున, సారము
 చూడ్కిలో, బ్రహ్మము నాభిలో, పాశుపతం నిజార్థతనువున-
 దీనివల్ల పురుషసూక్త ప్రతి పాదితమైన స్వామి విరాఘ్నార్తి

గమ్య మానమైంది. ఇలా సాగివచ్చింది తిమ్మనాట్యుని కృష్ణ
తత్వ వ్యాఖ్య.

కాబట్టే కథా నిర్మాణంలోను, ముద్దులు మాట
గట్టే శైలిలోను, చిరంజీవమైన పాత్ర చిత్రణలోను, ఉత్త
మాభి రుచిగల రసభావ చాలనలోను అన్నిటినిమించి దివ్య
నాయక తత్వాన్ని వ్యాఖ్యానించడంలోను నంది తిమ్మన
పారిజాతాపహరణం ఉత్తమ ప్రబంధమని చెప్పవచ్చు.

సాహిత్య

పయోజనము

మానవుని అంతశ్చేతన ప్రస్థానాల్లో సాహిత్యం శిఖరాగ్ర ప్రియమని విజ్ఞులందఱూ అంగీకరిస్తారు. ఉత్తమ సంస్కార వంతుడైన మనీషి ఒకానొక ఆవిష్టమైన స్థితిలో ద్రష్ట అవుతాడు. అంటే దర్శిస్తాడు. దర్శించేటప్పుడు విశ్వ విశ్వాంతర లీనములైన సత్యాలు అతనికి తేజోమయ గోళాలుగా దర్శన మిస్తాయి. ఆదర్శనానుభూతిని సమాధి స్థితిగోచర్యణం చేసికొని ఆనంద మయమైన అనుభూతి విశేషాన్ని పొందుతాడు. ఆ పొందిన ఆనందాన్ని అందఱికి అందించాలని, ఆ చూచిన వెలుగులను అందఱికి పంచాలని చేసే

ప్రయత్నంలోనే సాహిత్య సృష్టిలీనమై ఉన్నది. ఇలా అందించడానికి, పంచడానికి పూనుకొన్నప్పుడు అతనికి ఉపయోగ పడేది నాదబ్రహ్మము యొక్క వ్యక్త స్వరూపమైన వాక్కు. దాని అర్థము. ద్రష్టగా జగద్గోళ రహస్యాలను దర్శించినపుడు బహిర్లోక సీమలనుండి అంతర్లోక యానా లకు. అతనిని నడిపిచేది నాదము, చరాచర జగత్తులో వ్యక్త స్వరూపంగా భాసిస్తున్న దృశ్యానికి వెనుకనున్న అక్షరము. దీనిని బ్రహ్మముగా మహర్షులు దర్శించారు. అంటే అది సనుస్త సృష్టికి కేంద్రమైయున్న ఒక అంతరంగిక స్థితి. మరో సంప్రదాయంచేత దీనినే 'పరావాక్కు' అనవచ్చు. ఇది నిరంతరము హృదంతరంలో నిహితమై మోగిగుతున్న ప్రణాళము. ఆ ప్రణవాన్ని గుర్తుపట్టడానికి మనం పెట్టుకొన్న పేరు ఓంకారము. ముందు ప్రస్తావించిన దార్శనికుడు అంతర్లోక యానంలో ఈ పరావాక్కు మార్గానవెళ్ళి దానిని దర్శిస్తాడు. ఈ దర్శన స్థితిలో అది పశ్యంతి వాక్కు. తాను ద్రష్టగా దానిని చూస్తాడు. అది తనచేత చూడబడుతుంది. అటుపైన అది మాధ్యమిక స్థితినిపొంది అవ్యక్తమైన భావానికి వ్యక్త వెఖరిని కూర్చుకొనడానికి సిద్ధమౌతుంది. అలా

సిద్ధమై మనకు అర్థమయ్యే వాక్కుని వైఖరి అని పిలుస్తాం. ఋషితుల్యుడైన కవి ఈ ఆంతరంగిక దర్శనాన్ని పూర్తిచేసి కొని వైఖరీ వాక్కుచేత సాహిత్య సృష్టిచేస్తాడు. వాక్కు చేత నిండింది కాబట్టి వాఙ్మయమని, సరస్వతివలె అంత ర్వాహిని కాబట్టి సారస్వతమని, భావ సహితత్వం కలిగింది కాబట్టి సాహిత్యమని — ఈ మూడు పేర్లతో మనం వైఖరీ వాక్కు యొక్క రమ్య విలాసమైన ఈ అక్షర సృష్టిని నిర్దేశించు కొంటాం. హితమును చెప్పేది కాబట్టి సాహిత్యమని కూడా కొందఱు పెద్దలు నిర్వచించారు. ఈ సాహిత్యం దర్శన స్థితిలోను, సృజన స్థితిలోను, మిక్కిలి ఆంతరంగికమైన వ్యాసంగమైనా వినియోగ స్థితికి వచ్చేసరికి అధిక విస్తృతము వినియోగప్రధానము అయిన ఒక స్వరూపాన్ని పొందుతుంది. ఈ స్వరూపాన్ని కావ్య నాటకాది భేదాలచేత మనం నిర్దేశించుకొని, వాని నాస్వాదించి తృప్తిపడతాం. అంటే సాహిత్య వ్యాసంగానికి మూడు కేంద్రాలున్నాయి. మొదటిది సృష్టి కేంద్రం. అంటే కవి దృష్టగా, స్రష్టగా కావ్యాన్ని రూపొందించడానికి చేసిన ప్రయత్నభాగం. రెండవది స్థితి కేంద్రం. అంటే రమ్య విలాసాలతో శబ్దార్థ సహితమయి సాహిత్యం విశాల్గి సహృదయ హృదయ రంజక

మహాత్మన్నస్థితి. మూడవది లయ కేంద్రం. ఆంతు సహృద
 యుడు కావ్యాన్ని ఆస్వాదించి వాసనా గూఢాలైన తన
 సంస్కారాలను ఔశనం చేసికొని కావ్య పదన ఫలితంగా
 ఒక లోకాతీతమైన ఆనంద స్థితిలో లీనం కావడం. ఇక్కడ
 లయమనే దానికి, లీనమగుట 'To merge' అనే అర్థం. ఈ
 మూడు కేంద్రాలను గుర్తించుకొన్నాక మొదట స్రష్టను
 గూర్చి, తరువాత సహృదయాణ్ణి గూర్చి, తరువాత అతడు
 పొందే ఆనందాన్ని గూర్చి చెప్పుకోవడంతో సాహిత్య ప్రయో
 జనానికి సంబంధించిన ప్రాథమిక అనుశీలనం ప్రారంభమౌ
 తుంది. సాహిత్య స్రష్టకు జన్మ జన్మాంతర సంస్కార ఫలి
 తమైన ఒక దార్శనిక శక్తి, దర్శించిన సత్యాలను వాఙ్మ
 యంగా సృష్టించే నేర్పు, అన్నవి రెండు ప్రధాన లక్షణాలు-
 ఇలాంటి స్రష్ట కావ్యంయొక్క లగువుబిగువులను బాగా అంకించు
 కొని అదేపనిగా సాధన చేస్తుండాలి. ఈ లక్షణాల్ని పెద్దలుప్రతిభ,
 వ్యుత్పత్తి, ఆభ్యాసము అనేపేర్లతో పిలిచారు. ఇక చదివే
 వాడికి కొన్ని లక్షణాలు ఉన్నవి. అతడు ఎల్లప్పుడు
 సాహిత్యానుశీలనం చేస్తుండాలి. తదర్థ భావనచేతవానిమనస్సు
 అనే అద్దం బాగా మెరుగులు తేలాలి. అప్పుడు కవిచెప్పిన ప్రతి
 భావం మనస్సు అనే అద్దం మీద చక్కగామృదితమై సాహిత్య

ప్రధమ ప్రయోజనమైన రసానందాన్ని అతడు పొందుతాడు.
 మూడవది లయ కేంద్రము అన్నామే, అక్కడ ఈ ప్రయో-
 జనం సాక్షాత్తుగా ప్రసక్త మౌతుంది. కావ్యం చదవడా-
 మొదలు పెట్టిన పాఠకుడు అందులో వున్న భావ ప్రపంచం-
 యం కావడం ప్రారంభిస్తాడు, అంటే కావ్యగత భావ-
 చేత తన తాకిక సంస్కరాలను తాళనం చేసికొంటా-
 క్రిమదశలో వాసికొక అనుభూతి విశేషం కలిగి అందు-
 కరిగిపోతాడు. ఆ అనుభూతికి మన పెద్దలు రసానంద-
 పేరు పెట్టి దానికి కొన్ని లక్షణాలను ప్రతిపాదించారు.
 యోగులు పొందే బ్రహ్మనందం వంటిదే కాని అది కా-
 కవికూడ యోగి వంటి వాడే కాని సృజనాత్మక రజోవిలా-
 చేత ద్రష్టానం నుండి స్రష్టగా అవతరిస్తున్నాడు కా-
 భ్రష్ట యోగిట. ఈ అనంద స్థితిలో సహృదయుడికి -
 చర జగత్తుకు చెందిన ఏస్ఫురణా ఉండదు. ఆ అను-
 తైలధార వలె అవిచ్ఛిన్నంగా ఉంటుంది. ఆ అను-
 వాక్కునకు, మనస్సునకు అతీతము. దాని ఉత్తర ఫలి-
 ఒక మహత్తరమైన సంస్కారాన్ని పొందుతాడు. బ-
 దంలో మధుమతి భూమిక ఈ అనంద స్థితికి ప్రతీకగా

దాయ వేత్తలు చెబుతారు. దాని తాత్పర్యం ఇలా ఉన్నది:
 “ మధుమతి భూమికను సాక్షాత్కారం చేసికొన్న సాధకుడికి
 సత్త్వ సిద్ధిని చూచు దేవతలు ఆయాస్థానాల్లో ఆవాహనం
 చేయబడుతున్నారు. ఇక్కడ కూర్చోండి, ఇక్కడ విహరిం
 చండి. ఇక్కడి ఆనుభవాలన్నీ రమ్యములు, ఇక్కడ లభిం
 చే రసాయనం జరామృత్యువులను బాధిస్తుంది. వైహా
 యస యోగము, కన్నుల ఎదుట కల్ప వృక్షములు. దివ్యస్తోత్ర
 స్వినీ లిపున విహారము లభిస్తవి. ఇక్కడ మహర్షులు సిద్ధులు
 అప్పరోంగనలు చంద్రకిరణాల నుండి, అమృతము నుండి
 సముద్ర మధనమందు బయలు వెడలిన దివ్యులు. నీ చెవులు,
 కన్నులు దివ్యములు. నీ శరీరము వజ్రోపమము, నీ సద్గుణ
 ముల చేత సంపాదింప బడిన అక్షయము అజరము అయిన
 అమరానంద స్థానమును, దేవతల కందఱకు ప్రియమైన స్థాన
 మును నీవు పొందుము. ” ఈ రసానంద సిద్ధి మొదటి
 సాహిత్య ప్రయోజనంగా చెప్పవచ్చు.

ఇది కాక అనేకానేక ప్రయోజనాలను పూర్వార్థాలంకా

లు ప్రతిపాదించారు. కావ్యము విశ్వశ్రేయాన్ని సాధిస్తుంది.
 అంటే ఉత్తమ సాహిత్య సృష్టివల్ల కవికి, పఠనం వల్ల సహృద

యులకు మలిన భాషాలతో కూడిన సంస్కారాలు క్రమంగా నశించి వారు ముక్తాత్ములు కావడానికి అవకాశం ఉంది. కావ్యం వల్ల కవికి యశస్సు, అర్థసాధన, పతితకు లోక వ్యవహార జ్ఞానము, కావ్యం చేత సత్పదార్థం ప్రతిపాదింప బడి లోకంలోని శివేతర విషయాలు నశించడం, పతితకు సద్యఃకాలములో ఆనంద సిద్ధికై తత్ఫలితమైన పరనిర్వృతి లభించడం మొదలైన వన్నీ ఖుంటాపథాలైన విషయాలు.

ఉత్తమ సాహిత్యం కొన్ని విలువలని కలిగి ఉంటుంది. పైన చెప్పిన ఆనందసిద్ధి మొదలైన లక్షణాలు కాక ఎల్ల కాలాలలో, ఎల్ల దేశాలలో ఎల్ల జనులకు పనికి వచ్చే కొన్ని శాశ్వత సత్యాలను అది ప్రతి పాదించి పరమాత్మ లక్షణ మైన శాశ్వత ధర్మగోప్యత్వానికి అది సాక్ష్యంగా నిలబడుతుంది. సృష్ట్యాది నేటి వరకు వివిధ భాషలలో వివిధ గూఢాలలో వున్న వున్న మననం చేయ బడుతూ ఋషి తుల్యులైన దార్శనిక మహా కవుల చేత సృజింప బడిన ఉత్తమ సాహిత్యమంతా ఈ కోపకు చెంది విశ్వ సంస్కృతి విలాసానికి అద్దం పడుతుంటుంది. కాని జాతి చేతనానికి ప్రతీక కాదగిన ఇలాంటి మహా సృష్టి అన్నియుగాలలో జరిగిందని, జరుగుతుందని గట్టిగా చెప్పలేము.

తత్కాలనికి ఒక భావాన్నో, ఉద్యమాన్నో. సాంఘిక సందర్భాన్నో, కడకు తాజకీయ యనాదా న్నో ప్రాసరితం చేయడానికి కూడా ఒక రక్తమైన సాహిత్య విలాసం వుట్టి ప్రయోజనాన్ని నెఱవేర్చుకొని గిట్టుతుంది. ఇలాంటి సాహిత్యాన్ని ఉత్తమ సాహిత్యంలో చేర్చడానికి విలుకాదని కొందఱుంటే ఇదే ఉత్తమ సాహిత్య మనే వారు కొండఱుంటారు. ఇది వివాదాస్పద విషయము. తత్కాల ప్రయోజనం గల సాహిత్యంలో కూడా కవి శిల్పశక్తి భాసించక పోదు. ఉద్దిష్ట ప్రయోజనాన్ని నెఱవేర్చక పోదు. పరతాత్వ్యాన్ని ముట్టి రస లోకాలను మెట్టి బ్రహ్మనందనద్రవ్యవ్మా చారి యున ఆనందాన్ని కల్పింప జాలని సాహిత్యము వానిలో తక్కువైనా ఎల్లకాలాలలో రాసేలో ఎక్కువ గానే ఉంటుంది. ఇది ఎలాంటిదంటే ఏ మేటి కా ఏడు ధరాగర్భం నుండి సస్యరాశి ఉద్భూతమై జనుల వినియోగానికి అక్కఱకు తావడం లాంటిది. శాశ్వత ధర్మ గోపన శీలమైన శాశ్వత సాహిత్య సృష్టి ఎలాంటి దంటే ప్రతి వర్ష సస్యోదయానికి, తద్వినియోగానికి వెనుక ఉన్న శాశ్వత సృష్టిస్థితిలయ బీజం వంటిది. ఈ రెండు ఒక నాణానికి రెండంచుల వంటివి. బొమ్మ, బొరుసు అంటే తేడా తాత్పర్యత : సాహిత్యం ఉత్తమ దార్శనిక శ్రేణిలో శాశ్వత

ధర్మ గోపన శీలము. అవర వినియోగ కక్ష్యలో తత్కాల
 ప్రయోజనోద్దిష్టము. ఈ రెంటిలో కూడా మానవ జాతి
 అనుశీలనం చేసి అభ్యుదయాన్ని సాధించడానికి సాహిత్యం
 అనన్య సాధనం.

నేను చదివిన

ఉత్తమ గ్రంథాలు

నేను చదివిన ఉత్తమ గ్రంథాలు ఇద్దరు మహర్షుల
యక్షగానాలు. మొదటిది సిద్ధేంద్రయోగి భామాకలాపము.
తత్త్వమునకు, రసభావాలకు కేంద్రమైన కృష్ణకథ ఆధారంగా
చిరంజీవిని అయిన సత్యభామను తీర్చి దిద్దడంలో సిద్ధేంద్రుని
రచనాశిల్పం ఒక్క నందితిమ్మనతో మాత్రమే పోల్చదగింది.
ఇందులో కథ చాలా చిన్నది. ఒకనాడు కృష్ణుడు సరస గోష్ఠి
లో తామిస్తువురిలో ఎవరు చక్కనివారని సత్యభామను ప్రశ్నిం
చాడు. అమె అహంకరించి తానే చక్కని దాననన్నది.
స్వామి కుప్రితుడై వెళ్ళిపోయాడు. వియోగాన్ని భరించలేని
సత్యభామ అయిన కోసం వెదికి చెలియైన మాధవిని దూతిగా

పంపింది. రుక్మిణీమందిరంలో ఉన్న స్వామికి మాధవి తన దొరసాని సందేశాన్ని తెలిపింది. ఆయన సత్యదగ్గరకు రాన న్నాడు. ఈ వార్త విని సత్య మూర్ఛ పోయింది. ఇది తెలిసి స్వామి రావడం, సత్య మొదట కోపాన్ని ప్రదర్శించి తరువాత మాధవి ఉపదేశం వలన ప్రసన్న కావడం ఈ కేళికలో ముఖ్యాంశాలు.

కథా ప్రారంభంలో సత్యభామ “తాపమార్చుకోనై తిని దయగమాటలాడనై తిని చెప్పినట్లు సేవచేసి చరణముల నొత్త నైతి మోసపోతి నమ్మలార ” అంటుంది. భావోద్వీగ్నమైన అమెచిత్తవృత్తిని సద్ధేందురాలు నరీక్షణకు ప్రతీకగా, పరమాత్మతో విశ్లేషమునొంది భాధవడు తున్న జీవాత్మకు సంకేతంగా చిత్రించారు. ఈ చిత్రణ లోనే వివిధ భావచ్ఛాయలను ఆరోపించి సమగ్రమైన పాత్రను అవిష్కరించారు. మాధవితో తన వృత్తాంతాన్ని చెబుతూ శమంతక మణి సందర్భముగా తన తండ్రి యుభత్యాన్ని వివరిం

సత్య వివేకవతి. పారిజాత కథ చెప్పిన సత్య గర్విత. స్వాధీ

తికగా, కలహంతరితగా, విరహోత్కంఠితగా, ఈర్ష్యాకషాయితగా - ఇలా ఎన్నోరూపాలలో సత్యభామ కమనీయ. రమ

ణీయ నాయికగ భాసిస్తుంది. ఇది చక్కని ఆలంకారిక శిల్పం. చివరకు భావశబలతకు తట్టుకోలేక “ పదపద్మములు తడబడ సాగె పెదవి సారెకునేమొ అదిరేను మాటి మాటికి కొప్పు వీడెనే నీవిరివికపిక్కటిలైనే. సారెసారెకు పయట జారెనే ” అన్నస్థితి వచ్చింది. కాని స్వామి వచ్చినపుడు ఇప్పుడు సమయము కాదని చెప్పవే అని అహంకారాన్ని ప్రదర్శించింది. మాధవి ప్రబోధింపగ “బంగరు పూవులు నిన్ను పూజసేయరా. చెంగల్వ పూల దండలు మెడనిండ వేతురా కూచిపూడి రాబగోపాల జన్మసాఫల్యము చేయరా” అని శరణాగతిచేసి ధన్యమైనది.

పలుకుబడి సోయగము. సమగ్ర రచనా శిల్పము లోకవృత్త మనస్తత్వ పరిజ్ఞానము మొదలైన అనేక లక్షణాలు సిద్ధేంద్రుల రచనలో ఉన్నవి. వదకవితలోను. మార్గ చ్చందస్సులోను. శ్లోక రచనలోను సిద్ధేంద్రులు సిద్ధహస్తులు. “కసిగాటు మోవితో కలకంఠిగాలితో పసుపంటిన దుప్పటి వల్లెవాటుతో పొసగని నిద్రతోవచ్చి నాతలకిటనిలిచి యుండగా పొమ్మంటినే” వంటి వలపు పట్టులు వరువాతి పదకర్తలకు మార్గదర్శకాలు.

మొదట సత్యాకృష్ణులు కలసి ఉండడం తత్వతః జీవాత్మ, పరమాత్మల అద్వైత స్థితికి సంకేతం. తరువాత ఆమెలోవచ్చిన సౌందర్యాహంకారం, స్వామిపై మమకారం కలిసిన అజ్ఞానావరణమే ఈ అద్వైత సిద్ధికి అడ్డుగోడ, అటుపైన విరహం జీవుని వేదన, ఈ వేదనచేత తప్పమైన జీవాత్మ పరమాత్మతో ఐక్యం చెందేలోపల అహంకార మమకారములను, అసంగత చిత్త విక్షేపాలను విసర్జించాలి. సత్య భామ ఒకటోకటిగా దుకూలాంబరములను, వారపు సొమ్ములను చివరకు తనకు ముచ్చటైన మంగును మాధవికి సమర్పించడం ఈ సర్వసంగ పరిత్యాగానికి సంకేతం. స్వామి మాటను జవదాట బోనని మొదట చెప్పడంలా సమర్పణ బుద్ధి కన్పిస్తుంది. కానిసాధన పథంలో ఎన్నో విఘ్నాలు ఎదురౌతాయి. స్వామి వచ్చినా హృదయ కవాటం మూసి వేయడంలాంటి చిత్తవిక్షేపాలు నశించాలంటే ఆధ్యాత్మిక మార్గములో క్రమంగా సోపానాలెక్కించే గురువుకావాలి. ఈ కథలో మాధవి ఆ పని చేస్తుంది. మొదట సందేశంతో తరువాత సందేహాని వృత్తితో, ఇప్పైన సన్మార్గోపదేశంతో జీవ బ్రహ్మైక్య కరణము గావ్యవహరించింది. మాధవి

బహిరంగ మాధుర్య తత్త్వాన్ని ప్రదర్శించి తెరమరుగున శుద్ధ బ్రహ్మ తత్త్వాన్ని గోపనంచేసే కృష్ణతత్త్వాన్ని రమ్యంగా బోధిస్తున్న ఈ కేళిక సిద్ధేంద్రులు ఆంధ్రుల కొసగిన రసవత్ప్వేశలమృదు కేళిక. కూచిపూడి నర్తకుల నాట్యవాహిలోని సాగి వచ్చి ఆంధ్ర హృదయాలలో శాశ్వతముగా జీవించిన సత్య ధామ ఆంధ్ర సంస్కృతికి సిద్ధేంద్రుల కానుక.

రెండవది లక్షణాన్నిబట్టి యక్షగానమే అయినా నౌకాలీల అనే ప్రత్యేక తాత్త్విక సంప్రదాయం ఈ రచనలో లీనమై ఉన్నది. ఈ విశిష్ట సంప్రదాయానికి ఆంధ్ర సాహిత్యంలో ఇది ఒక్కటే ఉదాహరణ. ఒకనాడు కృష్ణుడు వేణుగానం చేయగా గోపికలు కృష్ణ బ్రహ్మనందా వేశాన్ని పొంది, చక్కగా అలంకరించుకొని, అహంకరించి సౌందర్యంతో మిలమిలలాడుతున్న యమునా నదీతీరానికి వెళ్ళారు. అక్కడ స్వామి సంకల్పం చేతనే కాబోలు ఒక నవరత్న ఖచితమైన నౌక ఉన్నది. యమున సంసార సాగరము. నవరత్నాల నౌక నవద్వారాల దేహం. అది జీవులకు కల్పించే ఆకర్షణ సౌందర్యం. గోపికలంతా నౌక విహారం చేద్దామనుకున్నారు. అంటే పూర్వజన్మలకు చెందిన ఋషిసంస్కారములను వదిలి అజ్ఞానావనితంలో బద్ధులైనారన్న మాట.

ఈ విహారముతో స్వామిని కలుపుకుందామని కొందరు వద్దని
 కొందరు చెప్పించారు. సంసార తరణానికి స్వామి సన్నిధి
 కావాలా! అక్కరలేదా! అని చెప్పించారన్న మాట. స్వామి
 కల్పించుకొని పురుషుడు లేనిదే తరుణులు సాహసం చేయ
 తాదని హెచ్చరించి నేను లేనిదే తృణమైనా కదలదని తన
 పరతత్వాన్ని స్ఫురింప చేశాడు. వారు నౌకలో స్వామికి
 చోటిచ్చారు. అంటే సంసార సాగర తరణానికి స్వామి
 సన్నిధి అవసరమని సిద్ధాంతరీత్యా అంగీకరించారు. నౌకలో
 స్వామితో విహారానందాన్ని పొంది త్రిమూర్తులను సహితము
 కాముకులుగ చిత్రించి తూలనాడే స్థితివరకు అహంకరిం
 చారు. వారి అహంకారాన్ని పరిష్కరింప దలచిన స్వామి
 సంకల్పం మేరకు ఇంద్రుడు తీవ్ర వర్షం కల్పించాడు. గోపి
 కలు యమునను “అల్లకల్లోల మాయెనమ్మ యమునాదేవి
 మా ఆర్తులెల్ల తీర్పుమాయమ్మ ——— ఓ దేవి కృష్ణ దేవుని
 గట్టు చేర్పవమ్మా” అని ప్రార్థించారు. ఇది ఒక విచిత్ర
 మన సత్యం. సర్వ రక్షకుడైన స్వామిని తాము ప్రార్థించి
 రక్షించడ మేమిటి? జలప్రళయం వచ్చిందని. స్వామి తమ్ము
 పరీక్షించడానికే ఈ సన్నివేశం కల్పించాడని వారు గ్రహిం

చారు. స్వామి కలుగచేసికొని ఓడ రంధ్రములను మూయ
 డానికి తమ కంచుకాలనుతీసి ఉంచమన్నాడు. దేహప్రతీక
 యైన నౌకకు చిల్లులు పడడం అంటే ఇంద్రియ శక్తులు
 విజృంభించడం, కంచుకాలు అడ్డం పెట్టడం అంటే సౌంద
 ర్యాది లౌకిక వాసనలను కల్పించే దేహత్మ భ్రాంతిని విస
 రించడం. వారికి వస్త్రాపహరణం జాపకం వచ్చింది. చాలా
 సేపు గుస గుస లాడుకొని “హఠముసేయ వేశగాదు ఆత్మ
 హత్యగాని వేరేలేదు” అని నిర్ణయించారు. హఠయోగాద్వి
 మార్గములు స్వామిని చేరడానికి చాలవని జీవాత్మను పర
 మాత్మలో లయం చేయడమే మార్గమని వారు గ్రహించారు.
 స్వామి వాక్యమును వేదంగా భావించి చీరలన్నీ వదలించి
 నౌకా రంధ్రాలలో ఉంచారు. అని అదృశ్యమయ్యాయి
 అంటే ఆవరణలు అనే అంబరాలు డిక్కులలో కలిసిపోగా
 వారు డిగంబరలయ్యారు. ఇప్పుడు వారి దుఃఖం ఆగలేదు.
 “కనుల కాటుక నీరు కారగజూచి కాంతుడెంతో ముద్దు కారగ
 రమణుల పంతమెల్ల జరిగెను త్యాగరాజ నుతుని మదికరి
 గెను” అహంకార త్యాగంజేసి ముక్తకంఠంతో స్వామిని
 ప్రార్థించేదయనీయమైన ఈ స్థితిలో వారి హృదయాలలో
 పూర్వజన్మ సంస్కార రూపమైన భావచ్ఛాయన ఇలా పెల్లు

బికింది. “పెరుగుపాలు భుజించి తనువుల బెంచినదెల్ల
నిందుకా, నిరవధిక సుఖదాయక మావయసు నీటనుగల
యుటందుకా అత్తమామలతో నీకై మేమెదురాడినదెల్ల
ఇందుకా వలచుచు దొలిజన్మ రామునిచే వరములు బడసిన
దిందుకా కోటి జన్మములు తపములుచేసి కోరినవెల్ల నిందుకా”
ఇలా విలపించి తమకు దారి జూపుమని స్వామికి అనన్య శరణా
గతి చేశారు. స్వామి కనులు మూసికొని నన్నుధ్యానించండి
అన్నాడు. అలానే చేశారు. వర్షం వెలిసింది, ఓడ ఒడ్డుకు
చేరింది. కళ్ళు తెరిచేసరికి కనక వస్త్రాలతో, రమ్య కంచు
కాలతో గోపికలు పూర్వస్థితి పొందారు. స్వామిని అర్చించి
తరించారు. ఇలా ముగిసింది ఈ “ఆత్మ కథ.”

ఆత్మయానంలోని వివిధ దశలను శరణాగతి ఫలిత
మైన సాయుజ్యాన్ని రమణీయ కృతులతో చిత్రించి కృష్ణ
తత్వానికి చక్కని మధుర భక్తి సంప్రదాయాను గుణమైన
వ్యాఖ్యానం చేసిన త్యాగరాజస్వామి నౌకా చరిత్రం ఆంధ్ర
వాఙ్మయంలో అనన్యమైన రసోపనిషత్తు. ఇద్దరు మహర్షుల
ఈ యక్షగానాలు ఆంధ్ర సాహిత్య పూజాపీఠాన్ని కలకాలం
అలంకరిస్తవి.

రా ఘ వ స్మృ తి

ఇప్పుడు మనకు అర్థమయ్యేరీతిలో నాటకరంగం
అన్నది 1880 లో తెలుగు దేశంలో అవతరించడం అదే
సంవత్సరములో బళ్ళారి రాఘవ జన్మించడం అన్న రెండు
పందర్బాలను పురస్కరించుకొని తెలుగు జాతి మహాత్మా
హంతు శతవార్షిక జయంతుల సందర్భాన్ని నిర్వహిస్తున్న
వేళ నిదానించిచూస్తే జాతి కృతజ్ఞతతో నెమరు వేసికొని
అనుసరించదగిన ఆదర్శ శక్తిగా ఆయన వారసత్వమే మిగులు
తుంది. దాన్ని పదిల పరచుకోవడం కనీస ధర్మం. అందుకు
రా ఘ వ స్మృ తి మనకేదైనా ఉపకరిస్తుందేమో
పరిశీలిద్దాం.

రాఘవ సాంప్రదాయ కుటుంబంలో పుట్టి ఉన్నత
 విద్యాభ్యాసం చేసి న్యాయవాద వృత్తి చేబట్టి తన జీవిత
 మంతా నాట్యకళా వ్యాప్తికై వినియోగించాడు. ఆ జన్మ
 సిద్ధమైన ఒక ఉత్తమ సంస్కారం అవిరళ కృషి ఫలితమైన
 ఒక కళాసిద్ధి ఆయనను వరించాయి. జన్మతః ఆయనకు
 ప్రపంచ స్థాయిలోనే ఎక్కువమంది నటులకులేని రూపరేఖలు
 భావ ప్రకటనా వైశద్యం ఉన్నవి. వానిని ఆధారంగా చేసి
 కొని ఒక్కొక్క నాట్య శిఖరాన్నే ఆయన అధిరోహించి
 నటరాజస్వామి సంపూర్ణ ఆశీస్సుకు అర్హుడైనాడు. సాధా
 రణంగా తామే విర్వజులమని భావించడమో లేక భగవం
 తుడిచ్చిన ప్రతిభా విశేషాలను పంటకు తెచ్చుకోవడంలో
 అలసులై ఎక్కడో ఆసోపోయి పాతకీర్తి అనే బ్యాంక్ బాలెన్స్
 మీద వడ్డీకోసం ప్రయత్నించడమో లేక ఏ పోటీ నాటకం
 లోనో ఒక వెండికప్పు దొరకగానే యిక మన ధ్యేయం
 'వెండి తెర' అని భావించడమో రివాజగా ఉన్న ఎక్కువ
 మంది నటులకు రాఘవ జీవితపుటలు గుణపాఠం నేర్పుతాయి.
 కళను తపస్సుగా విజ్ఞాన వ్యాప్తికి వాహికగా ఆయనవలె
 చాలా దశాబ్దాలు శ్రమించి నిరంతర గమన శీల్పమైన కాల
 వాహినిలో సుదూర ప్రయాణం చేసి తీర్థంగా మారిపోయిన

ఉదాహరణలు చాలాకొద్ది. అంచేత ఒక ఉత్తమ ధ్యేయాన్ని ఏర్పాటు చేసికొని దానివెన నిరంతర నిర్విరామ నిర్ణీద్ర ప్రస్థానం చేయడం ప్రతి కళాకారునికి అవసరం అన్న ఒక్క విషయాన్ని నైనామనం గుర్తుంచుకొని పనిదల్లో పుడకల్లాగా కాకుండా నిలచి నిలవరించుకొనడం మంచిది. ఒక కొత్త తరం రావలసి ఉందని అందుకు ఆయన అదర్శం కావల్సి ఉందని నేను తఱచు అనుకుంటుంటాను.

తొలి దినాల్లో ఆయన పౌరాణిక నాటకాలంటే ఆటే ఇష్టపడేవారు కాదు. క్రమంగా ఆయన వాటిని ఇష్టపడటమేకాక చాల అభినవేశంతో అభినయించి కొన్ని పౌరాణిక పాత్రలను క్రొత్త దృక్కోణంలో అవిష్కరించారట. తన అవగాహనలో వస్తున్న క్రమ పరిణామాన్ని నిస్సందేహంగా అంగీకరించడం వానికి చిత్తశుద్ధితో దోహదం చేయడం ఉత్తమ పురుషుల లక్షణము. నిజానికి సాంఘిక పౌరాణికాల బేధం అధిగమించరాని సమస్యకాదు. ఒక కాలంలో సమకాలీనంగా భాసించే కథలు. గాథలు కాలక్రమాన పౌరాణిక స్థాయికి చేరతాయి. (EPIC LEVEL) వాటిలో ఉండే భావధార కాలక్రమాన ఒక విశ్వజనీన

స్థాయిని సంతరించుకొని భావ చాలనం చేయడంలో కవికి,
 భావ ప్రకటనం చేయడంలో నటునికి. రససిద్ధిని సాధించ
 డంలో దర్శకునికి ఎంతో సారవంతమైన క్షేత్రాలుగా రూపం
 దుతాయి. అవృత్తాంతాలు ప్రసిద్ధం కావడం వల్ల జాతి
 సంస్కృతిలో భాగాలై జనులకు నర నరాలలో జీర్ణమె
 యుండడంవల్ల ఉదాత్తమైన నాట్య విన్యాసానికి తత్ఫలిత
 మైన రససిద్ధికి కారణ భూతాలౌతాయి. గొప్ప స్థాయి
 నాటక కర్త, నటుడు, దర్శకుడు తమ ప్రతిభా విశేషాలను
 జాతి చైతన్యానికి బాగా పునరుజ్జీవం చేయడానికి ఎక్కువ
 అవకాశం ఉన్నది. వీనికి రెండు కారణాలున్నాయి. పురా
 ప్రసిద్ధ కథలలో సార్వకాలిక, విశ్వజనీన భావా భాండా
 రం ఉంటుంది. దానిని కాలానుగుణ విన్యాసంచేసి మంచి
 విషయాలు సాధించవచ్చు. రాఘవకి దరిమిలా యిలాంటి
 భావమే కలిగిందట. నిత్యజీవితంలో మనచుట్టూ ఉన్న
 సంఘటనలు నాటకాల చూడడంలో అన్నది ఒక సరదా
 సమస్యలు సరిష్కారాలు, నిజాలు, ఇజాలు మొదలైన ఈ
 ప్రపంచం ఎప్పటి కప్పుడు మారుతుంటుంది. సమస్య
 చచ్చిపోయాక నాటకం చస్తుంది. వీనిలో చాలా శ్రేష్టికైన
 భావ ప్రపంచం చాలనం చేయడంవల్ల కవి నట దర్శకులలో

ఎవ్వరికీ ఒక స్థాయి రాదు. ఇలా అనడం చేత సాంఘిక
 నాట్యరంగం నిష్ప్రయోజనమని భావించరాదు. ప్రతి సంవత్సరము
 త్వరమూపుట్టి మనం అనుభవిస్తున్న పంట పంటిది సాంఘిక
 నాటకరంగం. టెత్రింలో బీజాలు మొలచి ప్రతి సంవత్సరము
 పంట నివ్వడం వంటిది శాశ్వతత్వం, ప్రసిద్ధ నాటకరంగం.
 నాణెమున రెండంచులులాగా దేనినీ మనం తీసేయ్యలేము
 ఇంకొక్క రహస్యం కూడా ఉన్నది. కేవలం సాంఘిక నాట
 కాలకే పరిమితమై కృషి చేసిన వారిలో మహా కవులుగాని,
 మహా నటులు గాని, మహా దర్శకులు గాని పుట్టినట్లు నేనెఱు
 గను ప్రసిద్ధ పౌరాణిక చారిత్రక నాట్యరంగంలో చాల
 మంది ఉన్నారు. వారు సాంఘిక నాటకరంగం మీద
 మరింత ఉజ్వలంగా భాసించారు. శాస్త్రీయ సంగీతాన్ని
 క్షుణ్ణంగా అభ్యసించిన వాడు తేలిక సంగీతాన్ని తేలికగా
 పాడగలడు. తేలిక సంగీతం తెలిసిన వాడు ఒక ఎత్తు దాటి
 ఎదగలేడు. కొన్ని కొన్ని ఇజాలు కళారంగంలో దొడ్డి దారిన
 దూరి నప్పటి నుండి ఈచర్చలు ప్రారంభం అయ్యాయి.
 ఒక్క రాఘవ విషయం తీసుకోండి, ఆయనకున మకాలీనులై
 ముప్పటికీ జీవించియున్న పెద్దల వలన గాని ఆయనను గూర్చి

అన్ని విషయాలు తెలిసి వ్రాసిన పెద్దల వలన గానీ మనకి ఆయన చారిత్రక పౌరాణిక పాత్రల అభినయాన్ని గూర్చి ఉద్వేగ ప్రశంస వినిపిస్తున్నది గానీ తప్పెవరిది వంటి నాటకాల ను గూర్చి అట్టిస్థాయిలో విశ్లేషణ, ప్రశంస కనుపడదు. రాఘవ చాణుక్యడి లాగనో హిరణ్యకశిపుడి లాగనో మళ్ళీ చెయ్యాలని ఎవడైనా ఎప్పుడైనా ప్రయత్నం చేయడానికి అవకాశం ఉందికాని చిన్న పాత్రలలాగ చెయ్యాలని ఎవ్వడూ ఆనుకోడు. అనుకోనక్కర లేదు కూడా. కొత్తదనం పేరి మన నాటక రంగానికి పట్టిన చీడలలో యిది ఒకటి. ఆపట్టి కైన మనం ఈబేధాన్ని విస్మరించి రాఘవ లాగ రససిద్ధిక సామాజిక పురోభివృద్ధికి పరిశ్రమిస్తే ఆయన వారసత్వానికి శిష్యుల మాతామూ, ఇతర దేశాలలో చూడండి ఆయా సాహిత్యసంస్కృతులలో ప్రసద్ధేతవృత్తాలకు సంబంధించిన పాత్రల అభినయంలో శిక్షితుడైన తరువాతనే సమకాలీన ప్రధానాటకరంగాన్ని వారు సేవిస్తారు. మనకి పులులను మూచిన నక్కల వలె యితర దేశాలనుండి అవాధానీయ సద్భాంతాల దిగునుతి తెలుసు గాని ఇక్కడే పుట్టిన మహా సాహిత్యాని కళ్ళకద్దుకోవడం తెలియదు. పౌరాణిక నాటక

రంగం కాలక్రమాన దిగజారడం యితరకారణాల వల్ల కాని మంచికపులు, నటులు లేక కాదు ఈవిధమైన అధోగతి ఎ రంగం లోను తప్పదు. ఉదాహరణకి ఒకప్పుడు మంచి ఉదాత్తమైన ఆదర్శం చేత ఉత్తజితములైన నాటకాలు వచ్చిన ఈసాంఘిక నాటకరంగంలోనే ప్రస్తుతం ఎలాంటి పరిణామాలు వచ్చాయో మనం చూస్తున్నాము. చౌకబారు సినిమాల వంటి హీనమైన స్థితిలో సగటు ప్రేక్షకుడి భావసంస్కారాలను రెచ్చగొట్టే ప్రయత్నంలో విరివిగా సాగుతున్నాయి. కొబ్బరి కాళిదాసు చెప్పినట్లు పాతదంతా గొప్పదని కానీ, కొత్తది పనికి రాదని గాని అనుకొనక రాఘవవంటి పురోగమన శీలం లో మనం పరిశ్రమించాల్సి ఉంది.

రాఘవ గొప్పసంస్కారం కలవాడు. ఆధ్యాత్మిక జిజ్ఞాస కలవాడు. పండిత తారానాథ్ వంటి మహనీయుల సాన్నిహిత్యము కుటుంబ సంస్కారము ఆయనకి చక్కటి లోచనావునిచ్చింది. జీపితమే ఒకనాటకరంగమని నటుడు తన సాధనను మోక్షోన్ముఖంగా సాగించాలని తెలిసికొని ఆ ప్రకారం పురోగమించినవాడు రాఘవ. ఆయనకు కులమత సంప్రదాయాల పేరిడి మనిషి కట్టుకున్న అడ్డుగోడల మీద

నమ్మకము లేదు. సర్వాంతర్యామియై. సర్వసుఖభుక్తై కనుక
 మయుడైన ఒకానొక పతర్పాసుని ఆయన నమ్మినాడు. అందు
 చేత నే వేసిన ప్రతి అడుగులో స్థైర్యము. మనోవాక్యాయ
 కర్మశుద్ధి ఆయనకి లభించాయి. ప్రతి నుభవంను పారం
 ఉంటే నేర్చుకున్నాడు. తప్పులే దిద్దుకున్నాడు. నాటికీ
 నేటికి తెలుగువాడు గర్వంగా చెప్పుకోదగిన హిమాలయ
 శృంగము వంటి మహానటకీర్తి సాధించి మహామనీషిగ మన
 స్మృతి పథంలో మసలుతున్నాడు. ఇంతకీ చెప్పవచ్చినది
 ఆయనలాగ ఆధ్యాత్మిక గురువును అశ్రయించడం. నంకీ
 ర్తనలు చెయ్యడం ధ్యానసిద్ధిని పొందడం అన్నది ఉత్తమ
 సంస్కారానికి దోహదం చేస్తాయి. అన్నవిషయం. చీన్ని
 అంగీకరించడానికి గట్టి దమ్ముకావాలి. ఆధ్యాత్మిక సంస్కా
 రం ఉత్తమత్వానికి దారితీస్తుంది. అని సంసార పక్షంగా
 సిద్ధాంతరీత్య ఎవరైన ఒప్పకోవచ్చు. మన చుట్టూ దుర
 దృష్టవశాత్తూ ఎక్కువ చలామణిలో ఉన్న Inhibitions వదిలేసి
 సాధకులు కావడానికి ముఖ్యం గట్టిదమ్ము కావాలి. అప్పటికి
 యిప్పటికీ బలాంటి అంతస్సంస్కారం ఉన్నవాళ్ళే శిఖరాగ్రం

చేసుకోగలిగారు. ఈవిషయంలో కూడ రాఘవ జీవితకు మనకి ఒడ్డుబంతి.

సాధారణంగా ఉదాత్త కళాకారుడు సాహితీపరుడు యితరరంగాలలో మానవకోటికి ఆదర్శప్రాయులైన పెద్దలు రెండు ముఖాలు కలిగి ఉంటారు. ఒకటి ఆంతరంగికం రెండవది బహిరంగం. ఉదాత్త పురుషుల జీవితచరిత్రలు కావ్యాలుగా వ్రాసేవాడూ ఉత్తమ జీవిత పద్ధతుల మీద ఉపన్యాసాలు దంచే వాడు తమకళావిన్యాసం చేత మానవలోకాన్ని ఉదాత్త భూమికలలో విహరింపజేసే వాళ్ళూ వ్యక్తిగతంగా ఆలక్షణాలు కలిగి ఉండాలని నియమం లేదు. గొప్ప భక్తి కావ్యాలు వ్రాసినవాడు పరమలుచ్చా కావచ్చు. హరిశ్చంద్రుడి ప్రాత్రవేసి తలపండినవాడు అబద్ధాల పుట్టకావచ్చు. మహాశిల్పి నీచవర్తనుడుకావచ్చు. కావచ్చు అని అంటున్నానే గానీ అయిఉండాలని నియమమేమీ లేదు. దీన్ని గురించి నిర్దిష్ట సిద్ధాంతలేమీ లేవు. ఎందుకంటే ఒకకళాశక్తి బాహ్యశిల్ప సమాజానికి కావలసిన ఒకచైతన్యాన్ని ప్రసాదించ వలసివచ్చినపుడు సృష్టితగిన వాహికగా ఒకస్రప్తను ఎన్నుకుంటుంది. ఆస్రప్తకిగల వ్యక్తిగత లక్షణాలతో సృష్టికి పని

లేదు. అతడు పూర్వజన్మల సంస్కార ఫలితంగా పరిణామ చక్రంతో ఒకస్థానాన్ని చేరుకొని ఉంటాడు, వానికి ఇతరుల కంటే యిబ్బడి ముబ్బడిగ కొంత అభినివేశం ప్రతిభా సంపత్తి వర్పడి ఉంటుంది. దానిచేత ఇతరుల కంటే సులభంగా అతడు కళా విన్యాసం అనే వ్యాపారాన్ని సులభంగా నిర్వహించుతాడు. ఈపనిచేసినందుకు సృష్టి అతనికి కీర్తి, డబ్బు, భోగము మొదలైన కులిడబ్బులను ఇస్తుంది. ఈమొత్తం సంస్కారం అతని అంతరంగిక వ్యవస్థలో ఒకభాగం కానక్కరలేదు అన్నవిషయం చెప్పడానికి ఇంత దూరం వ్రాశాను. కానక్కరలేదు అనడానికి ఒక్కొక్కప్పుడు కావచ్చును అనడానికి చరిత్రలో చాలా ఉదాహరణలు దొరుకుతాయి. నాలుగం కెలజీతం తీసునుంటూ A.C Buildings లో పనిచేసే గొప్పగొప్పవారు సరదాకోసం విప్లవాలను గూర్చి ఆకలిచావునుగూర్చి అందంగా రచనలు చేస్తారు. పూట మెతుక్కి పెట్టిపుట్టని మహాకపులు రాజగాధల్ని త్రవ్విపోస్తుంటారు. కాని నన్నయలాగ ఆర్షజీవితము ఆర్షకవిత్వము, తిక్కనలాగ భారత కథతో పాటు పండిన కవిత్వ జీవితము. పోతనలాగ భాగవత సిద్ధిని పొందిన జీవిత కవిత్వాలు ఉన్నవాళ్ళు కూడా ఉన్నారు నాకేందుకో మొదట నుంచి చప్పన్న శాస్త్రీలలో పండితులై చతుర్థశ

కళలలో సమర్థులైమెలిగే వారికంటె చిత్తశుద్ధి కలిగి ధర్మ
 బద్ధమైన జీవితం గడిపే వారంటె ఎనలేనిగౌరవము. ఆదృష్టి
 తో చూస్తే రెండూ కలసిన తావున ఎంత గౌరవిస్తానో
 చెప్పలేను. రాఘవ నటుడే కాదు నటధర్మవ్యాఖ్యాత
 ఉదాత్త భూమికల అభినేత మాత్రమే కాదు. ఉదా
 త్త సంస్కారి. సమాజంలో ఒక మాడ్చురావాలని పతిత
 జనుల్ని ఉద్ధరించాలని నాటకాలాడ్డమే కాక ఉపన్యాసాలు
 చెప్పటమే కాక నిత్యజీవితంలో ఆపని చేసినట్లుగ ఆయన జీవిత
 కథ మనకు తెలుపుతుంది. ఇలాంటి ఉద్ధరణ కార్యక్రమాలు
 రాజకీయవేత్తల ఓట్ల బిచ్చానికి, ప్రభుత్వోద్యోగులకి లంచం
 కంచం మంచం దొరకడానికి ఉపయోగించే ప్రస్తుత కృత్రిమ
 వాతావరణములో ఉన్నమనికి ఆయన, ఆయన కుటుంబ సభ్యు
 లు తలపెట్టి నిర్వహించిన దీనజనోద్ధరణ ఫలితంగా వెలిపెట్ట
 బడ్డారని ఇంట్లో శవాన్ని కదల్చడానికి వాహకులు దొరకడం
 వారికి సమస్య అయినదని ఎన్నో అసౌకర్యాలకు గురి అయ్యా
 రని తెలిసినపుడు ఈ సేవానిరతిలోని సాంద్రత ఎలాంటిదో
 అర్థమవుతుంది. ఆచరణ మరుగువడి ప్రచారం ఎక్కువ
 అవుతున్న ఈరోజుల్లో ఆయన గొప్పదనం మనకి మరింత భాసి
 స్తుంది. దీనజనుల్ని, యోగి జనుల్ని పతితుల్ని, పండితుల్ని

సమానంగాచూచి సేవాభావంతో హృదయం స్పందించడమే కాక కొన్ని కార్యాలు ఆయన చేబట్టాడు అంటే అది సామాన్యమైన విషయం కాదు. ఒకానొక భ్రష్ట యోగి తన శేష కర్మాన్ని యిలా పూర్తి చేసుకొని వెళ్ళి పోయాడని భావించి నాకళ్ళు చెమ్మగిల్లుతుంటాయి. అంచేత ఆయనకి నిండు మనసుతో ఐదుపది చేస్తాను.

యాంత్రికంగా సమాజంలో పురోభివృద్ధి వచ్చే కొద్దీ కొన్ని సౌకర్యాలు ఎక్కువ అవుతాయి దానితో బాటు కొన్ని అసౌకర్యాలు ఏర్పడతాయి. అంచేత సాంకేతిక పరిజ్ఞానం బాగా అభివృద్ధి చెందింది. కొత్త కొత్త కళా వాహికలు ఏర్పడ్డాయి. ప్రపంచ దేశాల మధ్య దూరం బాగా కుదించుకు పోయింది. ప్రయాణసౌకర్యాలు పెరిగాయి. నటుల యితర కళాజీవుల కృషి విశేషాలను ప్రపంచ పర్యాప్తంగా యిట్టే ప్రచలితం చేయడానికి ఉపకరించే Mass-media ఈనాడు మన వేళ్ళ చివరన ఉన్నది. మీట నొక్కితే విశ్వం శృతికలుపుతుంది. కానీ అలా చేయడానికి గల తాహతో లేక చస్తున్నారు. పాపం, ఆరోజు లో ఆయనకి యిప్పటి వారికున్నన్ని బిరుదులూ లేవు, యితర

చేతర సౌకర్యములు లేవు. రాజకీయవర్గాది ప్రాబల్యాలు లేవు. కాని ఆంధ్రనాటకరంగ జ్యోతిని విశ్వప్రాంగణములో వెలికింపి అక్కడి పెద్దలు తప్పుకు అద్దు కునేలాగచేసి ఆకీర్తిని పొందినవంటి పెట్టాడాయన. బర్నాడ్ - మా. లారెన్స్ బ్రీనింగ్. సె. డి. జె. గ్రేవ్, మార్ట్ హెడ్జెన్ వంటి మహానుభావులు అయినప్పటికీ ఆంధ్ర నాటకరంగానికి అంజలిించారు. అట్లే మహాత్ముడు, విశ్వకవి మొదలైన వారంతా ఆయన పాత్రలలో అస్పష్టమైన అసలు తత్వాన్నిచూచి ఆనందించారు. తన కాలములో దేశ విదేశాలలో మకుటుమున్న మహానట చక్రవర్తిగా మసలి తాను తరించాడు, మనం కృషిచేయడానికి చక్కని మార్గాలు చూపాడు.

మానకి నటులు వేలకొలది లేకపోలేదు. కానీ యిందులో ఎవ్వరూ నాట్యరంగాన్ని ఆరాధనా బుద్ధితో సేవిస్తున్నట్లుగానీ, ఒకవేళ సేవిస్తే అంతర్జాతీయ స్థాయిలో చూపదగ్గ బౌద్ధత్యస్ఫూరకమైన అభినయ విశేషాలు ఉన్నట్లుగానీ, ఒకవేళ ఉంటే అతడు నాలుగు భాషలలో సమాన స్థాయిగలనటుకై, ఏ మారు 50 విభిన్న పాత్రలను అనన్యంగా పోషించినట్లుగానీ నాకు తెలియదు. ఒకవేళ ఏ వడైనాకాస్త

ప్రతిభావేశం కలవాడుంటే వాడు యావజ్జీవ విద్యార్థిగచ సే
 పుండడు. పుడుతూనే అహంకరిస్తాడు. పోనీ సర్వసమగ్ర
 మైన వ్యక్తిత్వంతో తన జీవితాన్ని కళారంగానికి. సమా
 జోద్ధరణకి మానవ ప్రగతికి అంకితం చేసిన వాడైవడై నా ఒక
 'x' మనమధ్య వున్నాడే అనుకుందాం. వాణ్ణి సమాజంలోకుళ్ళు
 ప్రభుత్వంలో కుతంత్రం కలసి ఆర్పేస్తాయిగాని బయటికి రాని
 వ్యవస్థ. ఆ రోజులలో తెల్లవాడి దొరతనం కాబట్టి, రాఘవ
 మేకు గంభీర ధీరుడైన యోగపురుషుడు కాబట్టి. తన ఆశ
 యాల్ని పట్టి ప్రకారం టిక్ చేసుకుంటూ నిరవేచ్ఛుకొని
 నిరంతర ఆనంద సీమకు తరలివెళ్ళాడు. ఆయన ముచ్చట
 పడి ఒక ఉపన్యాసంలో ఉటంకించిన గోరక్ నాథుని సూక్తి
 ఒకటి ఈ సందర్భంలో జ్ఞాపకం చేసుకుందాం. శుద్ధ జ్ఞాన
 స్వరూపుడైన పరమేశ్వరుడే విశ్వనాటకంలో నటుడు. వివిధ
 సాత్రిధారణం వల్ల మానవత్వానికి అవతరిస్తున్నాడు. అవ
 తరించాక మానవరూపుడే అవుతున్నాడు. మానవుడు
 బాల్యమునన వార్ధకాది దశలుగల మానవజన్మ అనే నాట
 కం ఆడుతున్నాడే కానీ మరణానంతరం మహానటుడైన
 శివుడు కాలేకపోతున్నాడు. రాఘవ జ్ఞాపకం చేసిన ఈ
 భాగాన్ని ఆయనకు అన్వయించినపుడు ఆయన నిజంగా

శివుడే అయ్యాడు అని చెప్పవలసి ఉంటుంది. ఏ వ్యక్తికైనా ఇంతకంటే కోరదగింది ఉండదు.

నాట్యరంగం పునరుజ్జీవాన్ని ఉద్దేశించిన రాఘవ తన ఆదర్శ తత్వాన్ని జీవితానుభవాన్ని మేళవించి భిన్న సందర్భాలలో కొన్ని సూచనలు చేశారు. సమాజ శ్రేయస్సు కై నాట్యరంగం అంకితమై ప్రేక్షకుల సంస్కారాన్ని అభివృద్ధి పరచాలనీ, ఒక జీవ నాటకరంగం దేశ సంస్కృతికి జీవ నాడిలాగా స్పందిస్తుండాలనీ, నాట్య విద్యా శిక్షణా లయాలు విరివిగ ఏర్పడి ఉత్తమ నటులను రూపొందించాలనీ, ఊరూరా రంగశాలలు నెలకొనాలనీ, నటులు దర్శకులు కవులు నాట్యరంగాన్ని ఒక ఆరాధనాబుద్ధితో సేవించి తీవ్రంగా పరిశ్రమించి నిర్దుష్ట విన్యాసం చేయాలనీ..... ఇలాంటివెన్నో ఆయన బంగారుకలలు. వీనిని మనము ఎంత వరకూ నెరవేర్చాము? అన్నది ప్రశ్న. మహనీయుల స్మృతికి మనం చేయగలిగింది నారి ఆదర్శ తత్వాన్ని అవగాహన చేసికొని దాన్ని కొనసాగించడమే. అలాంటి కృషి రాఘవ విషయంలో జరుగవలసిఉంది.

ఎఱ్ఱన వర్ణనా వైశిష్ట్యం

“స్ఫుర దరుణాంశు రాగరుచిఁ బొంపిరి వోయి నిరస్తనీరదా
వరణములై దళత్కమల వైభవ జృంభణ ముల్లసిల్లను
ద్భుతర హంస సారస మధువ్రత నిస్వనముల్ సెలంగఁగాఁ
గరము వెలింగె వాసర ముఖంబులు శారద వేళఁజూడఁగన్”

అంటూ ఎఱ్ఱన అరణ్య పర్వశేషాన్ని ప్రారంభిం
చాడు. నన్నయ వర్ణించి విడిచిన శారద రాత్రిలో
ప్రకృతి సౌందర్యము సుప్తచైతన్యము వలె దాగి పోగా,
నన్నయ కవిత్వధార ఆగిపోగా అరుణ కిరాణాల వెలుగున
మబ్బులు తొంగి హంసలు, బెగ్గురు పిట్టలు, తుమ్మెదలు
మ్రోయగా వెలిగిన ప్రాతః కాల శబ్దార్థ చిత్రంలో ఎఱ్ఱన

కవిత్వం సాగివచ్చింది. విశిష్ట వర్ణనాశిల్పంతో కావ్యాన్ని విపుల సౌందర్య సీమగా మలచిన మహాకవులలో ఎఱ్ఱన అనన్యుడు. కథా సన్నివేశానికీ, రసానికీ అనుగుణంగా వర్ణనను తీర్చిదిద్దిన సర్వమార్గేచ్ఛావిధాత్మడు.

కంటికి కనబడని పరతత్వానికి యీ జగత్తు వ్యక్త రూపం. ఇందులో అందమూ ద్రష్టకు ఆనందమూ ఉన్నవి. కావ్య జగత్తులో శబ్దార్థ సంబంధము వల్ల గోచరించే అందము లోకసౌందర్యం కంటెలోతుగా, కంటికగపడిన దాని కంటె కమనీయంగా ఉంటుంది. అక్షరాలకు 'వర్ణములు' అని పేరు. ఈ వర్ణావేరంగులుగాకవి అనేచిత్రకారుడు వేసిన అక్షర చిత్రాలు పాఠకుని మనస్సులో రూపొందుతవి. ఇలాంటి దృశ్య చిత్రాన్ని శ్రవ్య కావ్యకళలో వర్ణన అంటారు. సిద్ధహస్తుడైన కవి పాఠకునికి మానసిక దృశ్య జగత్తును ప్రసాదించి రససిద్ధిని సులభంగా సాధిస్తాడు. ఎఱ్ఱన అలాంటివాడు.

దుర్యోధనుడు ఘోషయాత్రకి వెళ్ళాడు. అక్కడ అరణ్య సౌందర్యం, గోసమృద్ధి అతన్ని పరవశింప చేశాయి.

“నానా సహస్ర సంఖ్యానంబులై సంతతానంద విగత

భయత్వ లీల

నక్కాన నంబున నేదిక్కుచూచిన నతిసంకులం

బుగ్గగుండ శంఖ చంద్ర

హార నీహార డిండిర పటిర ముక్తాహార హీర

సంకాశములును

గాదంబకాలేయ కాదంబినీ నీల జాల తమాలికా

సన్నిభములు

ప్రౌఢ బంధూకే పల్లవ భౌసితములు వికచకాంచన

చంపక విస్ఫుటములు

నైన వర్ణంబులొప్ప నేత్రాభిరామ భంగి నలరారు

గోకదంబములంగనియె”

అరణ్యంలో స్వేచ్ఛగా విహరిస్తున్న యీ గోకదంబ
వర్ణనము దుర్యోధనునికి నేత్రాభిరామము పాఠకునికి మనో
నేత్రాభి రామము. ఉపమానాలుగా వాడిన ప్రతి వస్తువు
దివ్యము. శుభము. సంతతానంద విగత భయత్వలీల విహ
రించే ఆ గోవులకు దుర్యోధనుని రక్షణ అక్కరలేదు. అతడు
గోరక్ష నెపంగా పాండవ పరాభవం ధ్యేయంగా బయలు

దేరాడు. సుందరవర్ణ చిత్రాల మాటున దుర్యోధనుని యీ
దుశ్శీలాన్ని యిట్టే పస్తుట్టేర్పాడు మహాకవి.

గంధర్వులచే భంగపడి, ధర్మజునిచే ప్రాణదానం
పొంది, తొలుత ప్రాయోపవేశ దీక్షితుడై పిమ్మట పాతాళ
యాత్రవలన, కర్ణుని ప్రణయ భాషలవలన ఉత్సాహియై నగ
రానికి బయలుదేరాడు ఆ వైభవం ఇలా ఉన్నది.

‘రయవిచలత్తురంగమ తతంగములన్ మద నాగనక్రీసం

చయములఁ జంచలచ్చటుల సైనిక మత్స్యములన్

మహోన్నతం

బయి కురురాజ చంద్రు నుదయంబున దద్దయుఁ బొంగె

బ్రహ్మర

దభయద మనోహర ప్రకట భంగులఁ దద్భల వార్తి

యుద్ధతిన్.

గుఱ్ఱాలు అలలు, ఏనుగులు మొసళ్ళు, సైనికులు
చేవలు, సైన్యమే సముద్రము. ఆ సముద్రం కురురాజు
అనే చంద్రుని ఉదయం చేత పొంగింది. రూపకాలం కార
సిద్ధితోబాటు చలత్సౌందర్య సిద్ధి యీ వర్ణనలో విశేషం

ఇంతవఱకూ ఏ మహాకవియైనా ఊహిస్తాడు. ఈ మొత్తాన్ని భయదమనోహర ప్రకట భంగిగా చెప్పడం ఎఱ్ఱన ప్రత్యేకత. ఆందోళనవీడి ఆశాలోకంలోకి అడుగిడుతున్న కురుతాజుకు ఇది మనోహరం, మరిభయం ఎవరికి? ఒక్కమ్మడిగా బయలుదేరిన యీ సంచలనాన్నిచూచి దద్దరిల్లిన భూ చర కోటికి. పరస్పర విరుద్ధ రసభావాలను ప్రక్కప్రక్కనే నిల్పినదిపించే వ్యంగ్య భావ వైభవం ఎఱ్ఱన సామ్మ.

మార్కండేయుడు ధర్మరాజుకి చెప్పిన రామ కథలో రాముడుచూచిన పంపా సరస్సు ఇలా ఉన్నది.

‘కమనీయ కమలినీ కహ్లాదళ కేసరాన్విత జలముల

నర్ఘ్య విధియు

దరళ తరంగ హస్తముల బాద్యంబు నున్మద చక్రసారస

మధుప హంస

గుతుల బ్రియోక్తులు రుచిర వానీర నివేశనచ్ఛాయ ల

విశ్రమంబు

మంద సంచారిత మారుతంబుల నురుతాప నోదనమును

దగిలి యెపుడు

నాచరించుచును సమంచితా తిథి జనసేవనమునఁ దనదూ

జీవనంబు

ఫలము నొందనొప్పు పంపానరోవరం బెదురఁగాంచి

రన్నరేంద్ర సుతులు

అర్ఘ్య పాద్యప్రియ వాగుపచార పురస్కరమైన
ఆతిథ్య మర్యాదకు ప్రతిరూపమైన సరస్సును చూడగానే
అందమైన యింటికి యిల్లాలికి దూరమై అడవులపాలైన
అయోధ్యా రాముడు ఆక్రిందనఁ చేశాడు. సరస్సులో
ఎంతో సహజంగా అతిథి జనసేవా నిరతిని ఆరోపించడమే
కాక దానిని పాత్ర మనస్తత్వానికి అన్వయించి రసభావ చాల
నఁ చేయడం ఉత్తమోత్తమ వర్ణనా శిల్పం. ఎట్టి న యీ
ఘట్టంలో తత్త్వద్విషయ విశేషోల్లాస లగ్నచేతస్కుడై మూర్త
వస్తుజాలంలో అమూర్త భావలోకాన్ని దర్శించి
ప్రదర్శించాడు.

సీతజాడ కనివచ్చిన హనుమంతుడూ వానర బృం
వమూ మధువనంలో

‘తేనేలు గోలిగోలి కడుఁ దియ్యని కమ్మని

పండులింపు సొం

పానఁగనాని యాని పరపందిన నీడలు

మెచ్చి మెచ్చి మం

దానిలశైత్య సౌరభ సమగ్రత కుంగడుఁ

జొక్కి జొక్కియు

ద్యాసమునందు మారుతసుత ప్రముఖుల్ విహరించి

తృప్తులై

ఉన్నారు. తాళలయూర్వి తగమనంలో స్పందిస్తూ
తేట తెనుగు మాటలనీటు దనాలను వెల్లడిస్తూ మారుతసుత
ప్రముఖుల స్వేచ్ఛా విహారాన్ని సరూపిస్తున్న యీ వర్ణన
ప్రాత మనస్తత్వానికిగూడా అద్దం పడుతున్నది. క్రోలి క్రోలి
అని అని వంటి అసమాశక ప్రియల ఆవృత్తి మతిమంతుడైన
హనుమంతుడు మధువన విహారంచేత ఎంత తృప్తుడైనా
రాఘవునికి నమస్కరించి 'దేవి బాడగంటి కేను' అనేదాకా
పూర్తి నందని ఆనందానుభూతికి ఉపలక్షకం.

సావిత్రి సత్యవంతులు అరణ్యంలో విహరిస్తున్నారు.
“కమనీయ కమలినీ కల్లోల వీధుల గదలు రాయంచల గతుల
యొప్పుబహు. పుష్పపల్లవ ప్రకర చిత్రితములై తనరారు

తరులతాతరుల సొంపు, మకరంద రసపాన మదవిఱ్ఱలంబులై
 క్రాలెడి యెలదేటి గముల యులివు, బరిపక్వ మంజుల ఫలరసో
 ధృతములై పలుకు రాచిలుకల పటు రవంబు, బ్రియుడు వేలు
 వేలు ప్రీతిమై, జూపుచు, చెప్పుచును జనంగ జిగురుబోడి గనుచు
 వినుచు నిర్వికార సల్లాప మింపార నతని తెలుగు నరయుచుండె ”
 సత్యవంతుడు ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని చూచి పులకించి సావిత్రికి
 చెప్పిచూపి ఆనందిస్తున్నాడు. సావిత్రి చూస్తూ వింటూ
 నిర్వికార సల్లాపంతో అతని పద్ధతి గమనిస్తున్నది. ఆమె ఆ
 సన్న భర్తృమరణ పరిజ్ఞానంగల సాధకురాలు. ఈవలకే
 నిర్వికార విషాదభూమిక నధిరోహించింది. నాయికా నాయ
 కులలో ఒకరిది నిర్వికార చిత్తవృత్తి. ఇంకొకరిది ఆగత
 విషయ పరిజ్ఞానంలేని ఆనందస్థితి. పై ప్రకృతి సామగ్రిలో
 ఒకటి నిర్వికార భిత్తి కగా, రెండవది స్పందన సీమగా చిత్రించి
 నాయికా నాయకుల యీ భావభేదాన్ని నిరూపించాడు
 మహాశిల్పి. కల్లోలినీ రాజ హంసలూ — తరులతలూ
 పుష్ప పల్లవ ప్రకరాలు-వికసించిన ఘూటూ, ఎలదేటిజూలు
 -మంజులఫలాలు రాచిలుకరవాలు-అనే సామగ్రి లోని జంట
 లలో ఈ భేదం గమ్యమానమవుతున్నది. ప్రకృతి సౌందర్య

సీమను భావశిల్ప పరసీమగా మార్చడం ప్రబంధ పరమేశ్వరుని
వర్ణనావైభవం

ఇలా స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి పొంపిరి పోయిన
ఎఱ్ఱన కవిత్వమూర్తి భారతారణ్య పర్వ సీమలలో సుందర
దృశ్యాలను చిత్రించి ఆంధ్ర సాహిత్య పీఠంపై అజరామరంగా
నిలిచింది.

పోతన నరకాసుర వధ

ధర్మ సంస్థాపనకు, శృంగార పారస్యానికి, రక్షణ శిక్షణల దీక్షకు. విభూతికీ, అహంకార మమకారా తీతమైన ధర్మ నిర్వహణకు - ఒక్కమాటలో కృష్ణావతార సమగ్ర తత్వానికి అద్దంపట్టే చిన్నకథ పోతనామాత్యుని భాగవతాం తర్గతమైన నరకాసుర వధ. ఐందీ శక్తికి ప్రతీకగా నిలిచి అవ సరమైనపుడు తమ్ముడి సహాయాన్ని అర్థించి కానపుడు అహం కరించే ఇంద్రుడు ఈ కథకి బీజాన్నినాటి నరకాసుర వధకి పరియోక్త అవుతాడు. మద్రీ రాజ కన్యతో పెళ్ళినాటి కాళ్ళ పారాణి ఆరకుండానే చక్రీధారియై. దుష్టదమన దీక్షి తుండైన కృష్ణమూర్తి ధర్మవీర శృంగారాల సమ్మేళన క్షిర్తి, ఎండు కన్నరుగని ముగ్ధనాయిక సత్యభామ వీర శృంగార రస

మూర్తి. స్వామి చక్రధారచే మస్తకము నేలపై తెల్చిన నరకుడు తాను విషాద నాయకుడై విశ్వానికి సంతోషాన్ని పంచిపెట్టాడు. భూదేవి తనకు యజ్ఞ వరాహ రూపంలో స్వామి కటాక్షించిన పుత్రుణ్ణి తన కశ్యముందు స్వామియే సంహరింపగా కన్నులు చెమ్మగిల్లని క్షమాగుణ సంపత్తితో స్వామి విశ్వరూపాన్ని స్తుతించి నరక పుత్రుడైన భగదత్తునికి రాజ్యం ఇప్పిస్తుంది. ఇలాంటి పాత్రలలో, వారి రసభావ చాలనంతో మహా సాహిత్య శిల్పాన్ని సాధిస్తూనే కృష్ణతత్వ నిరూపణలో ఎత్తులను, లోతులను స్పృశిస్తూ తెలుగుల పుణ్య షేటి పోతనా మాత్యుడు నిబంధించిన నరకాసుర పథ ఘట్టం ఎంత రసవంతమో అంత పవిత్రము.

కథా కీలకాన్ని శ్రోత ఇలా ప్రశ్నించాడు. ధరకు ప్రియనందనుడైన నరకుని స్వామి ఎందుకు చంపాడు? ఆ నరకుడు పదారు వేల రాచకన్యలను ఎందుకు చెరలో పెట్టాడు?

ఆ రెండు ప్రశ్నలు భావి కథా విస్తరణకు ప్రధాన బీజాలు

కాసురుడు అతిసంచయం, అహంకారం, క్రూర్యం, శౌర్యం కరువున పోసిన అసురమూర్తి. అదితి కర్ణకుండలాలు. వరుణ ఛత్రము, మణి పర్వతము లాంటి దివ్య విభూతి చిహ్నాలను

స్వాయత్తం చేసికొని అహంకరించాడు. అందుకు కారణమైన శక్తియుక్తులు అందరు అనురులకు వలనే ఇతనికి బ్రహ్మవర గర్వం వల్ల - అంటే రజో గుణ విలాసం వల్ల - సంక్రమించాయి. అతడు ప్రాజ్ఞోత్పము అనే పురాన్ని నిర్మించుకొని తనవంటి రాక్షసుల సహాయంతో దానిని గిరిశస్త్రసలిల దహన పవన దుర్గమం గాను, ప్రచ్ఛన్న మురాసుర పాశ రక్షితంగాను చేసి కొన్నాడు. ఈ నరకుడు కూడ ఉన్నంతలో రాక్షసులందరికి వలెనే అయినవేళ, కానివేళ అభ్యుపేక్షగా అలంకరించుకొని తిరిగే ఒకరీతి సౌందర్య దృష్టి కలవాడు. పటిష్ఠమైన రక్షోబృంద సైన్య మేకాక భండనం వచ్చినపుడల్లా మహోద్దండశుండాదండములైన వేదండములు తండ తండములై నడువగా కదలి వచ్చే ఉద్దండుడు వాడు. ఇంద్రుడు అను ఇక్కట్లు పెట్టినా, ఊర్వశి ఊసురు పోసుకున్నా, పదారు వేల రాచకన్నెలను రాచి రంపాన పెట్టినా వానికే చెల్లింది. ఇంతకీ ఇతడు ఎవరో కాదు. యజ్ఞ వరాహమూర్తి అవతారంలో స్వామి కుమారుడు. సంబంధంకూడ సరస్వతీమైనదే చేసి కొన్నాడు. ప్రజాపతిత్వము ఉదాహరకు పుట్టిన చతుర్దశి అనే కన్యను గంధ గజరూపంలో తిసికొని వచ్చాడు. గంధ

గజాలన్నా, గంధగజ యానలన్నా మక్కువ కాబోలు! పాపం
 ఆ చతుర్దశినాడే కన్నుమూచువలసి వచ్చింది. ఆయీ విషయా
 ల్ని పరామర్శించి భాగోళికులు చక్కని సమన్వయం చేశారు.
 నరకుడి పట్టణం ప్రాగ్భోతం. అంటే జ్యోతిస్సుకు పూర్వ
 మున్న మహాత్మేంద్రం. జలప్రళయంలో నుండి భూఖండాన్ని
 యజ్ఞ వరాహ మూర్తి పైకి లేవ నేత్తేటప్పుడు అందులో
 నుండి ఒక పెద్దరాగం ఊపి అంతరిక్ష ప్రదేశాన్ని దాటి అటు
 భూమి పరిధికి ఇటు ఇతర గ్రహాల పరిధికి మధ్య నిలిచిందట.
 భూమి తన ఆకర్షణ శక్తి చేత అడపగ్రహమంత పరిమాణంగల
 చుట్టి పెళ్ళను తనలోకి తీసికోలేక పోయిందట. దీనిని పరమ

మాగుణ మూర్తి యైన భూమాత తన కొడుకునే సరిదిద్దుకో

పోవడంగా పౌరాణికులు దర్శించారు. వరహావతారంలో

ఈ ఉపగ్రహం ద్వాపరాంతం వేళ అంటే సాంప్రదా

క గణనం ప్రకారం దాదాపు 195 కోట్ల సం! తరువాత

శంతో సన్నికర్ష పొందడానికి ప్రయత్నించి ప్రకృతిలో

నేక ఉత్పాతాలను కలిగించినది. ఈ ఉత్పాతే నరకాసుర

జ్వంభణము. స్వామి అంతరిక్ష యానం చేసి ఈ గోళాన్ని

ముక్కలు ముక్కలుగా కొట్టి ఉత్పాతాలను నివారించాడు.

పౌరాణికుడు కథా బీజంలోనే దివ్యవస్తువుల వృత్తాంతం చెప్పడం చేత దివ్య విభూతి కేండాగ్రాలు అన్యాయకాంతములైనపుడు స్వామి వానిని యథాస్థానానికి చేర్చి రక్షించడం అనే బాధ్యతను కూడా నెత్తిన వేసుకొన్నాడు అని స్ఫురింపజేశాడు.

ఈ కథలో సత్యభామ ఒక ముఖ్యపాత్ర. కృష్ణుని ముద్దు ముచ్చటలకు, శృంగార భావాలకు కేంద్రం. స్వామిని “జేవా! నీవు నిశాట సంఘముల నుద్దీపించి చెండాడ నీ ప్రాచీణ్యాంబులు చూడ గోరుదుగదా! ప్రాణేశ మన్నించి నన్ నీ వెంటం గొనిపోమ్ము--” అనికోరి “కన్య నీవేడ రణరంగ గమనమేడ! వత్తు వేగమ నిలుపుము వలదు” అని స్వామి అన్న పంతం నెగ్గించుకొని వెంటవచ్చిన ప్రాణవల్లభ. నర కాసుర విజృంభణాన్ని చూచి అప్పటి కప్పుడు— “వేణిం జొలెము వెట్టి సంఘటిత నీవీ బంధయై భూషణ, శ్రేణిందాల్చి ముఖేందు మండల మతీచీ జాలముల్ పర్వంగా, బాణిం బయ్యెదఁ జక్కఁగాఁ దుఱిమి శుంభద్వీర సంరంభయై యేణి లోచన లేచి నిల్చెదన ప్రాణేశాగ్ర భాగంబుననీ” ఇలానిలిచి “పరుఁ జూచున్ వరుఁజూచు నొంపనలరింపన్ తోషరాగోదయా

విరత భూతి మంద హాసములతో పీఠంబు శృంగార
మున్, జరగన్ గన్నులఁ గెంపుసొంపు బరఁగన్ జండాన్త్ర
సంధోహమున్. సరసాలోక సమూహమున్ నెఱపుచున్
జంద్రాస్య హేలాగణిన్” యుద్ధం చేసింది వీరనారి. స్వామి
మెచ్చుకున్నాడు. తరువాతి అమరావతి క్షేత్రాన్ని వెళ్ళి పారిజాతం
తేచ్చి యిచ్చి ముచ్చట తీర్చాడు.

ఇక, స్వామి ఈ కథానాయకునిగా ఏషానీ ఏమరక
వీరశృంగార తత్త్వ ముర్తిగా భాసిలి కథని రక్తి కట్టించాడు.
‘విలయోద్ధాతాభనిర్ఘాత రేఖా కాతన్యము, విముక్త ప్రాణి
చైతన్యము’ అయిన పాంచజన్యం పూరించడం మొదలుకొని,
స్వామి వీర విజృంభణము ప్రళయకాల కీలి వలె వ్యాపించింది.
మురాసురుని ప్రచ్ఛన్న పాశాలు త్రుంచి వాని శిరమును ఖం
డించి వాని పుత్రులను సంహరించి యుద్ధానికి వచ్చిన సరకాసు
రునికి ఒక పరమ మనోహర వివ్యధర్మనాన్ని స్వామి ప్రసా
దించాడు. ఇది ప్రాణోత్కృంతి వేళ ఎల్లరకూ ధ్యేయము.
బలవంతుండు ధరాసుతుండు గనె శుంభద్రాజ బింబోపరి
స్థల శంపాన్విత మేఘమోయన ఖగేంద్ర స్కంధ పీఠంబుపై
లలనా రత్నముగూడి సంగర కథాలాపంబులం జేయు నుజ్జ్వల

నీలాంగుఁ గనన్నివంగుఁ గుహనా సంగున్ రణా భంగునిన్.' ఈ
 తర్కసంచేతనే నరకునికి మోక్షప్రాప్తి ధ్వనించాడు పోతన.
 సత్య భామ తాకిడికి నోర్వలేక 'దనుజులు మగువల దెస
 జనరు' అన్న నరకుని అధిక్షేపాన్ని మన్నించి మందు అతని
 యోధులను, ఇతర సైన్యాలను గరుడని సాహాయ్యముతో
 వధించి తుదకు 'రుచి మాలాభిన్న ఘోరాసురోత్తమ చక్రిం
 బగు చేతి సక్రిమున' వాని మూర్ధాన్ని ఖండించాడు. ఈ
 ఘట్టంలో భూదేవి కరుణను, నరకుని అనుర సహజమైన అక్షే
 పణను ప్రక్క ప్రక్కనే నిల్చి మహత్తర రసభావ శిల్పాన్ని
 సాధిస్తూ — "ఇల్లాలు గిరియైన కాలమున మున్నేనంచు
 ఘోషింతువో తల్లీ! నిన్నుఁదలంచియైన నిచటం దన్నుం గృహన్
 గావడే చెల్లంబో! తలఁద్రెంచె నంచు నిల నాడేపించు చందం
 బునన్ ద్రెళ్ళెం జప్పుడు గాఁగ భూమి సుతఁడదీ ప్రాహవ
 త్తోణిపై" అంటాడు. మహాకవి. భూదేవి కోరికను మన్నించి
 నరక పుత్రునికి సర్వసంపదలు ఇచ్చి మన్నించడంలో ఆయన
 భక్త వాత్సల్యము వ్యక్తమౌతుంది. నరకడు తన ఆధీనంలో
 ఉంచుకొన్న వ్యవస్తు సమూహాన్ని ఆయా దివ్య స్థానాలకు
 చేర్చడం. నరకాసుర భాండాగారములోని విభూతిని ద్వారకకు

చేర్చడం జరిగింది. తన సౌందర్య గాంభీర్య చాతుర్యాది గుణ మోహితలైన రాజ కన్యలను బహుమాన జీవాత్మరతుడైన స్వామి మన్నించి మున్ను ద్వారకకు చేర్చి అట్లునై పారిజాతా పహణానంతరం వరించి సుఖించాడు. జగదేక శృంగార మూర్తియైన స్వామి ఏ మమతా బంధానికి కట్టువడిని స్థిత వ్రజను చూపించి లోకానికి ఆదర్శ ధర్మమూర్తి అయినాడు. లేకపోతే తన పుత్రుని తానే నిర్దయగా చంపి ఉండడు. ధర్మ నిర్వహణపట్ల స్వపర భేదములేని సనాతన ధర్మ గోప్తగా స్వామి ఇక్కడ దర్శన మిస్తాడు.

ఇవన్నీ ఒక ఎత్తు ఈ మొత్తానికి యుగయుగాలుగా సాక్షి భూతయైన పుడమితల్లి ఒక ఎత్తు. నరకుని శిరము నేలమీద త్రేళ్ళగానే దివ్య వస్తువులను స్వామికి సమర్పించి ఒడలు మరచి భక్తి భావతో ఇలా స్తుతించింది— సీ! “అం భోజ నాభున కంభోజ నేతుని కంభోజ నిలయా సమన్వితనకు సంభోజ పదున కనంత శక్తికి వాసుదేవునకును దేవదేవునకును భక్తులు గోరిన భంగినే రూపైన బొందువానికి నాది పురు ఘనకును సఖుల నిదానమై యాపూర్ణ విజ్ఞానమైన వానికిఁ బర మాత్మునకును. ఆ:- “ధాతు గన్న మేటి తండ్రికి నజునికి నీకు

వందనంబు నేనొనర్తు నిఖిల భూతరూప! నిరుపమ! యీశ! పరాపరాత్మ మహిత! యమిత చతిత! " ఆయనను సర్వాంత ర్వామిగా. త్రిమూర్త్యాత్మక చైతన్యంగా, చరాచర విశ్వ మూర్తిగా ధ్యానించి తరించింది. ఏ విధంగాను భావ వైకల్యాన్ని పొందక నిలిచింది. అందుకే ఆమె క్షమ.

ఈ కథకి చిన్న కొనమెరుపు. సంప్రదాయంలో దుష్టితో సత్యభామా నీలలు క్రమంగా శ్రీభూనీలా తత్త్వాలకు ప్రతీకలు. అంటే భంగ్యంతరంగా సత్యభామకూడ నరకుని మార్పు స్థానమే. ఆమె ఈసంగ్రామ కేళిలో భాగస్వామిని కావడం పృథ్వీతత్త్వము యొక్క ద్వాపర యుగమూర్తికి గల నిర్లేప దృష్టికి తార్కాణము. కాబట్టే స్వామికి తాను హర్షదాయయై నరకునికి మహా రోషదాయయై సత్యభామ వదిలింది.

నరకుని పతనం లోకాలకు పర్వదినం. తనకు ముక్తి పథం. ఆ సురశక్తి నావలకు తోసిన యీ చతుర్థశిలాడే నర్వముని. మానవ జీవితాని గుండెల్లో వెలిగింది దీ పావని.

ఇది స్వామి వీర శృంగార ధర్మ విభూతుల ప్రస్థానం. వసుంధర
 ఆధ్యాత్మిక ప్రస్థానం. ఇది కవిత్వాన్ని మించిన ఋషిత్వానికి
 ఆంధ్ర సాహిత్యంలో అద్భుత పోతనా మాత్యలు రచించిన
 ఆధ్యాత్మికోపనిషత్తు. రసప్రసవం.

భాగవత కృష్ణ

బోసినవ్వుల చిన్నారి బాబును లాలించి జోలపాడే
తల్లి తన బాబులో శైశవ కృష్ణ స్వరూపాన్ని చూచి మరు
స్తుంది, తరిస్తుంది. అల్లరి పిల్లల అందాలలో బాలకృష్ణ స్వ
రూపం ఊరు వాడ ఒక కొలిక్కి కెస్తుంది. కోడెప్రాయపు
అందగాళ్ళ కోతి కొమ్మించి ఆటల్లోను, ఉట్టు కొట్టే ఉపు
ల్లోను కృష్ణస్వామి యవ స్వరూపం భాసిస్తుంది. శృంగార
గాఢలలో అంతర్లీనమైన తత్త్వం అంతర్దర్శనం ఉన్నవారిని
అలరించి మోక్ష మార్గానికి తరలిస్తుంది. ఈ కథలోని అఘో
రిత్యానే అబద్ధమైన కృష్ణ తత్త్వానికి సామాన్యులను ఆకర్షి
స్తాయి. గట్టి రాజకీయపు మడతపేచీ కృష్ణుని రాయబారాన్ని

గురుకు తెస్తుంది. చెంత చేరిన జ్ఞానువులను కటాక్షించి
వెన్నుతట్టి శ్రోవనూపే గురువులలో గీతాచార్యుడు తొంగి
చూస్తాడు. చెఱనాలలో పుట్టి. ప్రజ భూమిపై మెట్టి బ్రతుకు
మంచితనానికి కానుక నెట్టి. మమతాహంకారాలు ఆవలకు
నెట్టి తుదకు కన్నులమందే స్వజన సంక్షయం జరుగుతున్నా
పెదవులమీద చిఱునప్పు వెన్నెల చెఱుగ నీయక తన మర
ణానికె కారణమైన కిరాతుని క్షమించిన మా న వ మూర్తి.
జీవితమంతా ప్రతి పక్షుల నిండ. కుట్ర. పీడనము తప్ప ఏమీ
ఎరుగని విషాదమూర్తి. ఆ విషాదం మధ్యన బహురూప
జీవాత్మ రతిని బహురూపకా ప్రణయ తత్త్వంలో ప్రతిబింబిం
చిన జగదేక శృంగార మూర్తి. అవతారం చాలించి 5
వేల ఏండ్ల పైబడినా సర్వాంతర్యామియై మంద్ర మార్గంలో
సర్వుల హృదయాలలో 'సంభవామి యుగే యుగే' అని
ముక్కురిస్తున్న శుద్ధ బ్రహ్మ చైతన్యమూర్తి. ఇలా ఎన్ని
మాటలలో వర్ణించుకున్నా తరుగని విభూతిగల విరాఘ్నూర్తి
కృష్ణస్వామి. నిత్య విభూతి పథంనుండి లీలా విభూతి పథా
నికి లోక సంగ్రహార్థం అవతరించిన పరతత్త్వం పేరు కృష్ణుడు.
ఈ అవతారంలో ఇచ్ఛాక్రియా జ్ఞాన శక్తులు పరాకాష్ఠ స్థితి

నందుకొనడం వల్ల “అంశావతారా అన్యేతు కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయం” అన్నారు పెద్దలు. ఆయన భగవంతుడై దేశ దేశాల. కాల కాలాల భాగవతులకు పరమ పదాన్ని ప్రసాదించే కొంగు బంగారం. ఆయన లీల మధురం ఆయన పరతత్వ విభూతి గంభీరం. లీలా మార్గంలో స్వామి కథ తలంచి స్వామి సన్నిధిని సాక్షాత్కరించు కోవడానికి మానవాళికి అందున “అలసులు మందబుద్ధి యతులల్పరాయువులుగ్గి రోగ సంకలితులు మందభాగ్యులు సుకర్మము తెవ్వియు చేయజాల రీ కలియుగమందు మానవులు— అని వారికోసం వ్యాస మహర్షి ప్రసాదించిన కల్పతరువు భాగవతం. ఈ జగత్కథకు జగద్గురువు కృష్ణుడే కథానాయకుడు. అతడే భాగవత కృష్ణుడు.

స్వామి బాల్యలీల జగత్కల్యాణ హేల. “ఉతు సంసార పయోనిధి తరణంబులు సాప కుంజ దళనంబులు ముక్తి సమా చరణంబులు బాలకృష్ణ సంస్మరణంబుల్” భాగవత కృష్ణుని బాల్యలీల జగత్సంస్కృతిని తీర్చి దిద్దింది. దివ్య మానుష శక్తులు సమ్మేళనమైన ఈ లోక మోహన శిశు మూర్తి యాతుధాన సంహరణ చణుడైన వేళ శిష్టరక్షణ

ప్రవణుడు. పూతన మొదలు కంసుని వఱకు రకరకాలుగా సంహార కాండ నెఱపినా వానిలో తత్త్వము, మాధుర్య మహత్త్వము మేళపించే ఉన్నాడు. ఆకర్షకమైన వేషాన్ని ధరించి సర్వమోహన మూర్తిగా వచ్చిన పూతనను స్వామి గుటుకు గుటుకు మని రెండు గ్రుక్కల పాలతోబాటు ఆమె ప్రాణాలను కూడా త్రాగివేసి పర్యవసానంలో “దేహ కల్మషములు శ్రీ హరి ముఖమునఁ ద్రావఁబడుటఁ జేసి — చచ్చిన సతికి మఱియు జన్మముఁ గలదే” అన్న స్థితికి తీసుకొని పోయాడు. లీలగా మన్నుతిని మందలించిన తల్లికి “అమ్మా మన్నుఁ దినంగ నే శిశువనో” అని ఈక్రీడా మనుజు బాలకుఁడు జలధి పర్వత వనభూగోళ శిఖ తరణి శశి దిక్పాలాది కరండమైన బ్రహ్మాండాన్ని ప్రదర్శించాడు. తప్పటడుగుల ప్రాయందాటి తన ఈడు పిల్లలతో క్రీడా విలాసాలలో తేలియాడి “ఎన్నడునైన యోగి విభులెవ్వని పాద పరాగ మింతయున్ గన్నులఁగానరట్టి హరిఁ గొగిటుఁ జేర్చుచుఁ బెట్టుబట్టు మన్ఁ డన్నుచు గ్రుద్దుచున్ నగుచుఁ దద్దయుఁ బై పడికూడి యాడుచున్ మన్ననఁ సేయు భాగ్యమును” తనతోచలిది కుడిచే సౌభాగ్యాన్ని వల్లవ కుమారులకు ప్రసాదించాడు. మానవ

జీవితంలో ఉండవలసిన స్నేహ మాధుర్యాలను లోకానికి చాటాడు. పొరుగుళ్ళ పాలు వెన్న మీగడలు దొంగిలి ఎల్ల రకు వంచడంలో సంపద ఎవ్వరికీ స్వాయత్తం కారాదని, ప్రజ సౌభాగ్యము సర్వోప భోగ్యమని చాటాడు. మక్కవ పడి వెన్న దొంగిలించడంలో మరో మాధుర్య తత్త్వం ఉన్నది. బహు సంస్కార సాంకర్యంగల భావనా జీవలహరి క్షీరము వ కోన్ముఖ సాధనా ప్రతీక దధి. ఆ మార్గంలో నిరంతర తప స్సంజనిత జ్ఞాన శకలము వెన్న. స్వామి దానినే ముచ్చట పడి కోరాడు. ఇంకొక కథ, ఎన్నటికీ జగత్కథ, స్వామి కాళీయ మర్దనం. యమునా నది స్త్రీ స్వరూపం. హృదము భగన్ధానము. దానిలో చుట్ట చుట్టుకొని ఉన్న కాళీయుడు కామ తత్త్వ ప్రతీక. ఇందులో కుండలినీ రహస్య మున్నది. సన్మార్గంలో సాధకుడు చిచ్చుకి విలాసాన్ని అర్జించు కుంటే అది అమృత వర్షిణి. లేకపోతే సాపచుట్ట, ఈ అర్ధాన్ని వివరించడానికే పౌరాణికులు పంచేద్రీయ గమ్య మానమైన విజృంభణకు గుర్తుగా కాళీయునికి అయిదు పడగలు కొండలు. నాడి మండలానికి గుర్తుగా వేయి పడగలు కొండలు, నిద్రేశం చారు. మొత్తం మీద ఈ కాళీయ ఘణి ఘణా మంటపమున

నళిన లోచన విఖ్యాత నర్తకుడు చేసిన నృత్యము పోతన
 గారన్నట్లు సాధకుని నిత్య నైపుణ్యం అవుతుంది. మరొక్క
 శాశ్వత సంకేత లీలా విలాసం వ్రజ గోపికల కథ. స్వామి
 పుట్టుక. పెరుగుదల వ్రజ గోపికలకు ముక్తి మార్గమైంది.
 వ్రజ గోపికలు పూర్వ జన్మలో తపస్సుచే పండిన మహర్షులు.
 స్వామిని గూర్చిన తపము వలన సాక్షాత్పర్శచేత తరింపదలచిన
 వారు. వీరితో భాగవత కృష్ణుని సాహచర్యము భక్త్యుపని
 షత్తు. నారద మహర్షి కూడ భక్తి పారమ్యానికి తన భక్తి
 సూత్రాలతో వీరినే ఉదాహరణంగా తీసుకొని 'యథా వ్రజ
 గోపికానాం' అంటాడు. స్వామి కన్ను తెరిచినప్పటికి నుండి
 కన్ను మూసే వఱకు గోపికలను ఏమరలేదు. వారు అంతే.
 “ఓయమ్మ నీ కుమారుడు మా ఇళ్ళను పాలు పెరుగు మన
 నీడమ్మా” అన్న జగడముతో వీరి కథ ఆరంభమై జీవాత్మ
 పరమాత్మ రతి మార్గంలో మోక్ష ప్రస్థానంగా పరిణమించింది.
 మొదట చతుర నటమూర్తి గోపాల చక్రవర్తి బ్రహ్మ
 గాంధర్వ గీతంతో వారి నాకర్షించి తనవారిని చేసుకొంటాడు.
 శరదృతువులలో రాసక్రీడ అనే విశ్వనాట్యాను కరణ క్రీడ
 చేత రస సాగరపు లోతులు. భావాంబరపు టంచులు

ప్రదర్శిస్తాడు. హేమంతంలో కాత్యాయనీ వ్రతం చేసి పద్మాక్షుని పతిగా కోరిన గోపికల వస్త్రావహరణము చేసి వారికి సర్వలౌకిక ధర్మ పరిత్యాగ పూర్వకమైన శరణాగతి తత్వాన్ని నేర్పి “మీలోన నెప్పుడు నున్నాడ నేను నేను చూడని మర్మ మెద్దికలదు” అని తన సమాగమ సాన్నిధ్యాన్ని ప్రసాదించాడు. స్వామి మధురలో ఉన్నపుడు గోపికలు విరవా భారంతో నవసి పోయారు. రాయబారిగ వచ్చిన ఉద్ధవుని భ్రమర గీతల పేరుతో నింద చేశారు. కాని ధర్మసంస్థాపనకై అంకితమైన స్వామి మళ్ళీ వ్రజానికి రానేలేదు. ఏళ్ళూ పూర్వగా గడిచిన ఈ కాలమంతా స్వామి పరోక్ష సన్నిధిలో గోపికలు గొప్ప సాధకు రాండ్రయినారు. ఒకసారి తలుపు తలపులు పండిన గోపికలు గ్రహణ స్నానం వేళ స్వామిని కలుసుకొన్నారు. చిఱునవ్వుల చిలిపి కృష్ణుడు ఎట్లో సందు చేసికొని గోపికలను ఏకాంతమునకు తీసికొని పోయి మళ్ళీ మనస్సులోని మమకారాలను కదలించాడు. ఇప్పుడు వారు పండిపోయిన మహాయోగినులు కాబట్టి “ఘోర సంసార సాగ తోత్రారణంబు ధీయుత జ్ఞానయోగి హృద్యేయ వస్తువగుచు చెలువొందు నీచదణంబుజాల యుగళమును మామనంబుల

దగుల నీవె” అని ప్రార్థించి వరంపొందారు. ఇలా సాగివచ్చింది స్వామి బాల్యవీల.

స్వామి శృంగార కల్యాణవీల ప్రకృతి పురుషుల హేళి. స్వామి అష్టమహిషులను పెళ్లాడిన కథలు ప్రసిద్ధములు. వారు “భూమిరావోనలోవాయుఃఖం మనో బుద్ధిరేవచ అహంకార ఇతీయమే భిన్నా ప్రకృతిరష్టథా” అన్న గీతావాక్య ప్రమాణాన్ని బట్టి ఆయా ప్రకృతి శక్తుల ప్రతీకలు. వీరికి పరుక్షైయున్న పురుషుడు వీరియందు రమించడాన్ని అష్టమహిషీ కల్యాణ గాథగా మహర్షులు దర్శించారు. ఇట్లే ఆంగిరస ములై సామ సాధనకు పనికి వచ్చే షోడశ సహస్రైదైహిక గ్రంథి కేంద్రాలకు ప్రతీకలుగా షోడశసహస్రాధిక నారీజన కల్యాణాలను భాగవతం దర్శించింది. పరమ శుభప్రదమైన రుక్మిణీ కల్యాణ కథా సూత్రాన్ని శ్రీశుకులు “ ఖగనాధుం డమరేంద్రునిన్ గొలిచి సుధమున్ గైకొన్న చందంబుననోరమా భగవత్యంశభవయైన రుక్మిణిని మహర్ణవ మధ్యంబు నుండి చనుదెంచు ఇందిరా సుందరి వైభంబున ప్రకాశించిన వేశ స్వామి వివాహ మాడినాడు. ఇట్లే తదితర నాయికలు కూడ.

స్వామి భక్తులను అనుగ్రహించడం ఆసలు భాగవత కథకు కీలకం. చిన్ననాటి మిత్రులైన ఉద్ధవుడు మొదలుకొని

పరమ భాగవతోత్తముడైన భీష్మాచార్యుని వజ్రకు గోపికలు
 మొదలుకొని కుంతీదేవి వజ్రకు శ్రీదామండు మొదలు కుచే
 లును వజ్రకు నరుడు మొదలు నారదుని వరకు అక్రూరుడు
 మొదలు మైత్రేయుని వరకు స్వామి భక్తాను గ్రహమును చవి
 జూచిన వారలే. మొదట మొదట తన బిడ్డల క్షేమానికై
 కృష్ణుని బంధుత్వాన్ని పురస్కరించుకొని ఆశ్రయించిన కుంతి
 పరిపక్వ స్థితిలో నిర్మమము నిరహంకారము అయిన స్థితిని
 పొంది “యాదవులందుఁ బొండవులయందు నధీశ్వర నాకు
 మోహ విచ్ఛేదము సేయుమయ్య ఘన సింధువుజేరెడి గంగ
 భంగి నీవాడ సరోజ చిరతనముపై ననిశఁబు మదీయ బు
 నత్యాదర భక్తితో గదియు నట్లుగఁ జేయగదయ్య ఈశ్వరా!
 అనువజ్రకు భక్తి ప్రస్థాన మొనర్చినది. స్వామితో మొదట
 మొదట రాజకీయమున మచ్చరించిన గాంగేయుడు స్వామి
 సౌందర్యమను’ పరతత్త్వమును తనివితీర వర్ణించుకొని “మన
 వాక్తర్శనముల పరమాత్ముండగు కృష్ణుని హృదయమ్మున
 నిలుపుకొని నిశ్వాసంబు మాని నిరుపాధికంబైన వాసుదేవ
 బ్రహ్మంబు” నందు కలిసినాడు. ఈవిధంగా భాగవత కృష్ణుని
 జీవితకథంతా భక్తాను గ్రహంతో నిండి యున్నది.

ధర్మసంస్థాప్రవానికి ఆయన చేసిన కృషి ఇంతింతని చెప్పలేము. తాను సాక్షాత్తుగా అనేకానేక రక్షస్సంహారము చేయడమే కాక ధర్మ చోడితులై తన్నాశ్రయించిన పాండవుల ద్వారా ఈకార్యన్ని నెఱవేర్చాడు. పూతన మొదలుకొని సౌంభకుడి వఱకు స్వామి పరాక్రమానికి ఆహుతియై పరంధామానికి ఆహూతులైన వారే అసురశ్రేణి అంతా. ఇదికాక భాగవత కర్త చెప్పినట్లు ఆయన “పాంచాలీ కబరీ వికర్షణ మహా పాపక్షతాయుష్కులనే చంచద్ధర్వుల ధార్తరాష్ట్రుల ననిన్ఁ జంపించి గోవిందుఁడిప్పించెన్ రాజ్యము ధర్మపుత్రునకు గల్పించెన్ మహాఖ్యాతిఁ జేయించెన్ మూఁడు తరంగ మేధములు దేవేంద్ర ప్రభావంబునన్.”

భాగవత కృష్ణుని ఆరాధనకు అవతార సమాప్తి ఆలయప్రాంగణము వంటిది. స్వామి మొదట తన అనుంగు అవుతున్న ఉద్ధవునికి “ఈ జగంబంతయు నాత్మాధిషితుంబుగా నెఱింగి మాయాదుల నాత్మ తత్త్వాధీనంబులుగఁ దెలియుచు జాన విజాన యుక్తుడవై ఆత్మానుభవ సంతృప్తుండవై విశ్వంబును నన్నుగా భావించి వర్తింప వలయు” అని ఆదేశించాడు. ఈ మహా సందేశమే విదుర మైత్రేయ సంవాదంలో ప్రతి

ఫలించింది. మంద్రీమార్గంలో మారుమోగి యుగయుగా
 లలో ఒకసారి కరుణాహింసల మూర్తిగా, మరోసారి త్యాగ
 వేదనా కీర్తిగా భిన్న నామాలలో మారు మోగింది. సృష్టి
 కలకాలము మారు మోగుతుంది. బాలకృష్ణుని వేణునాదము
 మంద్రీ మార్గంలో భాగవత కృష్ణుని భక్తిగానమైంది. గీతా
 చార్యుని గీతామృతమై ఉపనిషత్తుగా చిన్నద్రీ పట్టింది. పురా
 ణోపాసక కావ్యనాటక వాఙ్మయంగా ప్రచలించి సర్వకళలలో
 స్పందించింది. అన్ని దర్శనాలలో ఆలముకొన్నది. యుగయు
 గాలకు భాగవత కృష్ణుడు “ భక్త్యాత్వనన్యయా శక్య అహ
 మేవం విధోర్జున జాతుం ద్రిష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ
 పరంతప ” అంటునే ఉంటాడు.

రామకృష్ణుని రాధ

మాములుగా తెనాలి రామకృష్ణుణ్ణి చాల గడుసరి కవి అంటారు. ఒక స్థాయి దాటి మన భావపరిధికి, అవగాహనకు అతీతమైన ప్రతిభ పున్న వాళ్ళందరిని ఇలా అనడం అచారం. రచనా శిల్పం దగ్గరికి వచ్చేసరికి ఈ గడుసరి తనము అనే దానికి నిర్వచించడము కష్టం. శబ్దార్థ సంవిధానం లోని రామణీయకత మొదలుకొని కావ్యం లోని మహర్థ ధన్వి పర్యంతం వ్యాపించే ఒకానొక అనన్యమైన రచనాకాశలాన్ని తెలుపడానికి ఈ పదం వాడతాం. ఆయా కవుల స్థాయిని బట్టి శబ్దార్థ సన్ని కర్ణ, శైలి మాధుర్యము, జాతీయ పథ ప్రయోగము, వర్ణన, అలంకార ప్రయోగము, సాత్విత్రిణ, నాటకీయత, రసపోషణము— వంటి ఎన్నో విషయాలు వేరువేరుగా చూచి మెచ్చుకోదగినవి ఉంటాయి. కాని భారతీయ అలంకా

రిక దర్శనాన్ని బట్టి ఈ ఆంశాలన్ని కావ్యంలోని మహర్థ
 ధ్వనికి ఉన్ముఖంగా ప్రసరించినపుడే అర్థవంతాలవుతవి.
 అలాంటి అర్థసిద్ధిని సాధించిన వారిని మహాకవులని గౌరవిస్తాము.
 వీళ్ళు కంటే ఎత్తుకి ఎదిగి వేదార్థాలను తమ రచనల్లో ధ్వనింప
 చేసే వారిని దార్శనిక కవులని సంభావిస్తాము. అలాంటివారు
 ఏ బాషలోనైనా కొద్దిమందే ఉంటారు. వారిలో తెనాలి
 రామకృష్ణుడు అగ్రగణ్యుడు. శైవ, శాక్తేయ, వైష్ణవ
 ఆగమసారమైన పాండురంగ సమగ్ర దర్శనాన్ని తెలుగువా
 రికి ప్రసాదించిన మహాద్రష్ట. అంతకుముందుకాని, ఆతరువాత
 కాని ఆతని దుర్నిరీక్ష కవిత్వ ప్రస్థానాన్ని అందుకున్న వారే
 లేరు. ఈస్కాండపురాణనీరనిధి కాస్తుభ తేజాన్ని ఎన్ని కోణా
 లలోనో చూడవచ్చు. అందులో తృతీయ, చతుర్థాశ్వాసాలలో
 వ్యాపించిన రాధాకృష్ణ వృత్తాంత పరిశీలన ప్రస్తుతం.

రాధాకృష్ణతత్త్వము-ప్రాతిపదిక : కృష్ణకథలో రాధా

ష్ణతత్త్వం వలె వివాదాస్పదమైనది కానీ, మోహనమైనది
 కానీ మహాకావ్య ఆంశము లేదు. భారతీయ సాహిత్యం లోనే
 ఇది ఒక అపూర్వ దర్శనము. అరాధన సంప్రదాయాలను,

చిత్ర సాహిత్యాది కళాస్వరూపాలను ఇది కదలించినంతగా
 కదలించలేదు. ఇలా అనడానికి అతి ప్రాచీనమైన శాసన
 బృయమే సాక్ష్యము. పౌరాణింగా చూస్తే వామన, దేవీ
 గవత, మత్స్య, బ్రహ్మ, బ్రహ్మండ, బ్రహ్మవైవర్త పద్మ,
 పురాణాదులలో ఇది ఒక ప్రత్యేక దర్శనము, హాలుని
 ధాసప్రశతి. వరాహమిహిరుని బృహత్సంహిత, ప్రాచీన
 శ్రీ పురాణాలు, శిలప్పదికారము వంటి కావ్యాలలోను,
 రీతుల వ్యాపించినది ఈ కథ. దీంట్లో రెండు అంశాలు
 విస్తరి .1. సృష్టి కంతటికీ కేంద్రస్థానంలో ఉన్న గోలో
 వ్యమిని రాధ స్వామికి వ్లాదినీశక్తి, మూలప్రకృతి; రాస
 ఉలేశ్వరి, జగన్మాతృస్వరూపిణి. 2. లోకదృష్టిలో స్వామి
 రకరకాల చుట్టరికాలు గల స్వైర విహారధీర, ఈరెండవ
 తి సమస్వయం అధారంగా వంగ, తమిళాది సాహిత్యా
 లెలుగు సాహిత్యంలోను విపరీతమైన కావ్యవరంపర
 ఈ కథను వివాదాస్పదం చేసింది. అందుకు కావలసిన
 లు బ్రహ్మవైవర్తంలోని శ్రీకృష్ణ జన్మఖండంలో ఉన్న
 శాపవృత్తాంతాలలో కనుపించడం గమనించ దగింది.
 కథలు గాథలు అల్లుకొని సంకీర్ణమైన రాధాకృష్ణ కథా

గహనం లో రామకృష్ణుని రాధాదర్శనం రమ్యోద్యానమని
చెప్పవచ్చు.

కథ :- “ మధుకైటభవిరోధి మాయామానుష విగ్ర
హంబు సంగీకరించియు సమానుషంబులగు విక్రమ విశేషంబు
లం బ్రవర్తించుచుండె, సంత నట మున్న యవ్వెన్నునకు మనః
ప్రీణనంబుఁ గావింపఁ దలంచి విరించి నిఖిల భువన మోహిని
యగు నొక్క శక్తిం బుట్టించుటయు, సమ్మత కాళిని తదా
దేశంబున నందు మఱియిది యగు శతగోవుండను గోపాలునకుం
గూరిమి వుత్రియై పెరుగు చుండె -- ” “ ఆరాధామాధవులకుఁ
గోరిక లనోన్య న్య హృదయ కోటరమ్ముల సంకూరితముల
య్యెందినముఖి వారిజ గర్భముల నొప్పు వాసనలక్రియన్ -- ”
రాధ మాధవుండనకు సధినాథుంగాఁ గోరి గోవర్ధనాచల సమీప
వర్తియగు ఋణ విమోచన తీర్థంబు నన్ దపంబు సేయం
గడంగె—” “ తపంబుఁ జేసి రాధ కృతార్థయయ్యె నయ్యా
దవ కిశోకుండునుఁ గృశోదరీ సాహాయ్యుండై మాయా శబ
లితుండగు జీవపురుషుని వరుసన వివిధ భోగ పరాయణుండై
ప్రవర్తించుచుండె. ” ఈ నాలుగు వర్ణనలు కథాసాధానికి
నాలుగు స్తంభాల వంటివి. ఇవి ఆధారంగా ఆంధ్రసాహిత్యం

లో మొదటి సారిగా రాధాకృష్ణ పవిత్ర దర్శనాన్ని రామ కృష్ణుడు అవతరింప జేశాడు. ఈ తృప్తితో కథను చూచిన వారుకాని. రచించినవారు కాని ఆయన తరువాత తెలుగుసాహిత్యంలో ఎక్కువ మంది లేరు.

రచనా విశేషాలు :- రామకృష్ణుని రాధ తపోమార్గం లో స్వామితో ఐక్యాన్ని సాధించిన ఒక మహాతత్త్వానికి ప్రతీక, ప్రకృతి తత్త్వం. ఆమెను గుఱించి నిఖిల భువనైక మోహిని అనడం లోనే ఆమె శక్తిస్వరూపిణి అనే విషయాన్ని కవి సూచించాడు. ఆ శక్తి ఈ కథలో మోహినిగా స్వామికి మనఃప్రీతినము కల్పించడానికి ఉద్దేశించింది. అంటే విశ్వవిరాఘ్నూర్తి ఆయిన ఒకే పురుషునికి విలసన పూర్వకమైన అనంద కక్ష్యను కల్పించడానికి అవతరించింది. అలా అవతరించడం అంటే స్వామికి చెందినదే ఆయిన ప్రకృతి లీలార్థం కాని ల్లడమన్నమాట. ఆయన తత్త్వంలో లీనమై యుండి ఎప్పటికప్పుడు బాహిరిల్లుతుండే ఇచ్ఛా, క్రియా జ్ఞానశక్తులు జ్ఞాపకము చేయనిదే అవతార ప్రయోజనము పూర్తిగా నెరవేరదు. అయితే ఈ రాధాశక్తిలో మోహనత్వం కొనరు. ఇది స్వామి

నాశ్రయించుకొని ఈ అవతారానికి ఇతర అవతారాలతో లేని మహా మోహనగుణాన్ని ఆపాదించింది.

రాధని వర్ణించేటప్పుడు సాహిత్యలోకంలో అమలులో ఉన్న ఉపమా సామగ్రి నంతటిని రామకృష్ణుడు అంకించుకొని కడముట్ట వాడి మరీ విడిచాడు. ప్రకృతిలో సౌందర్య స్థానాలైన వస్తు విశేషాలన్నిటినీ కేవలం కవి సమయాలు అనే సామాన్య స్థితిని చాటి స్వస్వరూప ప్రతీకలై పాఠకుడికి దర్శనమివ్వాలని, ఈ దర్శనానికి పరమధ్యేయమైనది, పూరకమైనది పురుషతత్త్వమనీ ఆయన ఉద్దేశ్యం. ఇలాంటి చోట్ల ఆయన మామూలు ధ్వని సిద్ధాంతానికి పై మెట్టున ఉండి వేద శిఖలను ముట్టుకుంటాడు.

“ బిసరు హానన కటిసీను పృథివి యగుట

నిక్కమటుఁ గాక యున్నఁ బై నెలపుకొన్న

కొంచెయును, మధ్యమాయయు గమనాభి

లక్ష్మీయును ద్వారవతియు సలక్షణముగ ”

“ వాసుదేవాది నవశక్తి వైభవంబు

రుక్మిణీ సత్యభామల రూపరేఖ

ఇదియె వహియించు నిన నల్వయిడిన పదునొ

కొంటి లెక్కన కను బొమ్మలు విడకమరు—

మనకి కనిపించే ప్రకృతి స్వరూపాలు, వాటిలో ఆం
దాలు అన్నీ పరమపురుష తత్త్వ నిర్దేశకాలుగా పొడకట్టాలి.
ఆ పరమపురుషుడు తొలుత పృథ్వి తత్త్వానికి, ఆటువైన ఆకా
శరూపమైన నీలతత్త్వానికి, ఆతరువాత సర్వాతిశాయియైన శ్రీ
తత్త్వానికి అంతర్యామి యైన ప్రతీకగా ఉంటాడు, అన్నవైదిక
దర్శనాన్ని కటిసీమ పృథివి, భూమధ్యమాయ, నీల కమ్రినాభి
లక్ష్మి అన్న మూడు రూపకాలలో ముచ్చటగా చెప్పేశాడు.
రెండవ పద్యంలో స్వామి విభూతి నవశక్తి, సహితమై మొదట
బ్రహ్మ దేవునికి అంటే ఒక వ్యక్తిలో ఉన్నసృజనాత్మక కేం
ద్రానికి అపగతమవుతుంది. దానిని అతడు అంకెలలోను,
వాని వెనుకనున్న ప్రజ్ఞా కేంద్రాలలోను వ్యక్తంచేస్తాడు,
అనే విషయాన్ని సూచించాడు. అష్టప్రకృతులకి స్వామి నవ
ముడై ఉంటాడు. ఈ సంఖ్యకి రుక్మిణీ సత్యభామలు అనే

నాయికలను చేరిస్తే ఏకాద శత్రుం సిద్ధిస్తుంది, అది దుద్రీ
 దుద్రీడు రోదసి అంతా వ్యాపించి యున్న అన్ని రకా
 లకీ, వ్యక్తులకీ, రూపాలకీ గుర్తు, రాధకి శివునితో
 బ్రహ్మాండాది పురాణాలలో వ్యాపించిన సంప్రదాయ
 స్యము. కృష్ణునికి పార్వతితో ఉన్న ఆభేదం లాంటిది.
 పైదిక సంప్రదాయ రహస్యాలను అలవోకగా ధ్వనింప
 డు రామకృష్ణుడు.

రాధాకృష్ణుల అనురాగాన్ని తొలుత ప్రస్తావిం
 దానిలో ఉన్న తపోగమ్య తత్త్వనికి రామకృష్ణుడు
 పదిక వేశాడు.

“ ఈ ధారన్ భువనై క మోహన కళా హేలా
 విలాసం

రాధా కన్యక భవ్యకాంతిః దనరారన్ దద్వ

గోధుగ్బాలక దివ్యమూర్తి యగు
 (శ్రీ) గోవిందుడం

మాధుర్యంబున కగ్గలించునళిసమ్రాడాకృ

తింగై కొ

ఈ పద్యంలో పద్మానికి, తుమ్మెదకీ ఉన్న అనుబంధం
 శాశ్వతమై పకృతి పురుష సమ్మేళనాన్ని సూచిస్తుంది.
 హృదయ పద్మము చేతనా స్థానంగా తుమ్మెద అందలి మాధు
 ర్యాన్ని చవిచూడటానికి తహతహలాడే పరతత్త్వంగా, దాని
 ఝంకారం ఓంకార నాదంగా ఒక సాధనమార్గం ఇందులో
 ధ్వనిస్తుంది. స్వామిమీద అనురాగం రోజురోజుకీ పెరిగి
 చిగురు చేవవలె గట్టిపడిందట. రాధ స్వామిని తనకు
 “అధినాథునిగ” కోరింది. అందుచేత తపస్సు మొదలు
 పెట్టింది. ఇతరుల లాగ స్వామిని నాథునిగా పొందడానికి
 తపస్సు చేయనక్కరలేదు. అధినాథునిగ పొందడానికి తపస్సు
 తప్ప మార్గం లేదు. రాధ తపస్సును సుధీర్ఘంగా వర్ణించిన
 రామకృష్ణుడు పరమేశ్వరుని పొందడానికి పాత్యతి చేసిన
 తపస్సుతో సామ్యం కల్పించడం గమనార్హం. దీని వలన
 మునుపే చెప్పినట్టు రాధాకృష్ణ తత్త్వానికీ, గౌరీశంకర తత్త్వానికీ
 ఉన్న సామ్యాన్ని ఇతడు బ్రహ్మాండ పురాణ పద్ధతిలో దర్శించి
 ప్రదర్శించినాడని తెలుస్తున్నది. తపస్సు హేమంతంలో మొదలై
 ఒక ఆవర్తం తిరిగి శరత్తులో ఫలించింది. ఈ మొత్తం కథలో
 ప్రకృతి, కాలము, దానిపరిణామము మొదలైన సర్వాంశాలు

తపస్సునకు ఉన్ముఖములై వర్తించినట్లు పడేపడే చిత్రిస్తూ
 పాఠకులకు జాపనం చేయడం ఒక మహా శిల్పం. మామూలు
 కవులు ఏ విషయాలను అన్యార్థస్ఫురణకీ, సౌందర్య పోషణకీ
 చమత్కారానికీ, వాడుకుంటారో ఆ విషయాలను రామకృ
 ష్ణుడు కావ్యగత మహార్థాన్ని నిరూపించడానికి వాడతాడు.
 ఇది ఆతని ప్రోద్బోధానికి చాతుర్యము. తపస్సందర్భంలో ప్రకృతి
 అంతా సర్వదైవత సమాశ్రిష్ట మార్గమున వ్యాపించినదట.
 దీపముపోగా చీకటి, కోపముపోగా శాంతమువలె కారు కాలము
 వచ్చింది. కోకిల నీలము, జలధర పాకము శివస్వామి కంఠనీలిమ
 వలె నున్నవి— ఇలాంటి వర్ణనలన్ని కాలస్వరూపానికి చిత్ర
 ణలు. ఈ కాల స్వరూపమే శివుడు. ఆయన్ని తనలో ఆహ
 రించుకోవడం రాధా తపస్సులోని ఆంతరరం. మఱి కృష్ణుడు
 ప్రసన్నుడు కావడం అంటే పార్వత్యంశముగా ఈవరకే
 తనలో లీనమై యున్న పకృతి స్వరూపానికి తోడు ఈ కాల
 స్వరూపాన్ని కూడా తనలో లీనం చేసి కోవడం. అందుచేతనే
 స్వామి పకృతి స్వరూపంగా సాక్షాత్కరించాడు.

“ ఇంద్రచాపంబుగా దిది మాళితలమున సవరించు

బర్హిపింఛంబుగాని

భిదుర ఘోషంబుగాదిది పాంచజన్య సంజాత

గంభీర ఘోషంబు గాని

యాశ్రయించిన బలాకావళిగాదిది హఠి

ముక్తాహరయష్టిగాని”

వంటి వర్ణనము లిందులకు సాక్ష్యము. “నీలగిరి గప్పు వెన్నెల నిగ్గువోలె” స్వామి రాధ అగ్రమున “అద్రిజ నేలిన శూలిపోలికన్” నిలిచినపుడు చరాచర సృష్టి అంతా ఒక్క ఊపున సంచరించిది. రాధా సంగమ ముదితుడైన స్వామినిగని యోటువడిన రీతి శంపాధరం తెరలింది. నీలాం జన వర్ణుడైన స్వామి లీలావతియైన రాధను పెనగినప్పుడు ప్రకాశించుచున్న రీతిగా “కాలము శరత్సమాగమ హేలాసా భాగ్య మహిమ నేవు వహించెన్”. ఈ సర్వకాలస్వరూప, ప్రకృతి స్వరూప, సంచలనాలన్నింటినీ తనలో లీనం చేసు కొన్నట్లు “ముదిత శతగోప కన్యకా వదన తులిత లలిత రుచి బొల్చె రాకా కళాధరుండు” శివ స్వరూపంతో రమ్యమైన సామ్యం చెప్పడంతో ఈ కథార్థాన్ని సంపూర్ణ

ముగా వ్యాఖ్యానించి న్నట్లంది. రాకాకళాధరుడు శివుడే
కదా!

ఇకమీద ప్రకృతి అంతా రాధా మాధవ
శృంగార విలాసానికి ఆకృతి. కొత్త మంకెన పూలమీద
తమ్మెదలు వ్యాపిస్తే స్వామి రాధ పెడవుల మీద ఉంచిన
దంతక్షత రేఖలలాగ కనిపిస్తాయి. సాంచజన్యము రాధ
కంధరకు ఓడి పోయింది. స్వామి సప్తస్వర విన్యాస పూర్వక
మైన మురళీ రవాన్ని వ్యాపింపజేసి “కృశోదరీ సహాయుంజై
మాయా శబలితుండగు జీవ పురుషుని వరుసన” వివిధ
భోగాలను అనుభవించాడు.

ఇలా రామకృష్ణుడు రాధాకృష్ణ సమాగమాన్ని
ప్రకృతి, పురుష, కాల స్వరూపాలు అనే మూడు కేంద్రా
లలో విలసిల్లిన మహా తపస్సుగా, యోగంగా తీర్చి దిద్దాడు.
ఈ అనన్య సంప్రదాయాన్ని ఆర్వాచీను లెవ్వరు అనుసరింప
లేకపోయారు.

ఒక్క మాటలో రామకృష్ణుని రాధ ప్రకృతి
స్వరూపిణి, తపస్వరూపిణి, కాల స్వరూపిణి, శివ స్వరూపిణి.

ఎక్కిరాలవారి గోద

“...పట్టున వచ్చి తేనె చవిపట్టిన కృష్ణుని వేణుగాన
ముట్టిన సాధుపా పెదవి పూచిన అక్షర రూపమిచ్చి
అని తన మాతృమూర్తికి గోదా వైభవకావ్యాన్ని
కిరం చేసిన కులపతి ఎక్కిరాల కృష్ణమాచార్యులవార
ద్దురు పరంపరలోని వారు. కవిగా, పండితునిగా, సర్వ
స్ర దృష్టగా, భిషగ్వరునిగా, అన్నిటినిమించి యోగ
ర్తిగా నేల నాలుగు చేరగులా ప్రసిద్ధులు. పై లక్ష
లలో ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కటి తొలుత ప్రీతి పాత్రమై
“అనిపించినా అందరికీ అన్నీ ఆకర్షణ కేంద్రాలై వెరసి
ముద్ద కట్టినట్టూ. పతతత్వము కళ్యణముండే మసలి

వెంటబడి వెన్ను తట్టినట్టూ భాసించే వైభవం వారిది. ఈ యుగానికి సరిగ్గా యిలాంటి విభూతే కావాలి అని లక్షలాది సాధకులు వారి పాదంముట్టి ఇది ప్రయాగ అని తరిస్తూ చుట్టు ప్రక్కలవారిని తరింపజేయడం అండరమూ చూస్తున్న సత్యం. ఆలాంటివారి కావ్య వైభవం సాహిత్యం కొల మానాలకు, విమర్శ సులోచనాలకూ అందుతుందని కాక సద్వస్తువు యొక్క స్మరణ, అను శీలనము ఉపాదేయాలు అన్న స్వార్థంకోసం ఇలా వ్రాయడం.

దాక్షిణాత్య వైష్ణవ సంప్రదాయానికి పట్టుగొమ్మలైన ఆత్మానులలో గోదది అనిత రస్థానం. ఆమె జీవితము. సాధనా కొన్ని జన్మలకు పనికి వచ్చే మంత్రంగా మానవ జాతికి నిలిచిపోయింది. అదే మధురభక్తి. స్వామిని నాథునిగా పొందడానికి తపించి ఆయనలో ఐక్యం కావడం అన్నది పూర్వ చరిత్రలో గోపికలు. కాథ మొదలైనవారు పొందిన మహాపదవి. ఇలాంటి నాయకలు భంగ్యంతరంగా స్వామి ఒక్కడే పురుషుడనీ (తత్త్వతః) మిగత సృష్టి అంతా స్త్రీ మూర్తి (ప్రకృతి) అనీ నిరూపించారు. గోవకథ ప్రసిద్ధ మార్గంలో నడచిన పూర్వ కావ్యాలు ఉన్నవి. వారిలో గోద

జీవితము, భావసంస్కార క్రమోన్మీలనము మొదలైన
అంశాలు ఒక సంపూర్ణ కావ్య ప్రణాళికకు తగిన విస్తృతి
పొందక పోవడంవల్ల ఎక్కిరాల వారు దానినొక స్వయం
పూర్ణ కథా కృతిగా తీర్చిదిద్దారు. ఆయన అన్నారు:

“సంప్రదాయ గ్రంథములలో లభించిన గోడ కథలో
కావ్యమునకు సరిపడునట్టి విస్తృతిలేదు. గోదాదేవి జీవితము
నకు సంబంధించిన సన్నివేశము లేవియు నీకథలో సేకరింపబడ
లేదు...ప్రస్తుతకావ్యమునందు గోదావై భవ మొక్కటేయైదే
ళింపబడినది. కావ్యత్వసిద్ధికై సన్నివేశములు స్వతంత్రముగాఁ
గల్పింపఁ బడినవి. అవియును సంప్రదాయ కథలోని పర
మార్థమునకు విజాతీయములు కాకుండునట్లు ఉపబృంహణా
త్మకముగాఁ గల్పనఁ జేయఁబడినవి”. కథలోని స్థూలరేఖ
ఇలా ఉన్నది: గోదకుయశావసం వచ్చినపుడు విలుబుత్తూరు
లోని మదన గోపాలుడు అల్లమె శృంగార భావాలకు కేంద్రమై
నాడు. రోజూ గుడికి పోవడం, స్వామిని సేవించడం అలె
వ్వాటై అదే మధురాను భూతిగా మారి తెలులలో బాటు
గోపికల కాత్యాయనీ వ్రతంవంటి దాన్ని జరిపి స్వామికి బాగా

దగ్గరైంది. ఆయన కన్నుల్లో కన్నులు కలిపి శృంగార
 భావాలు, పొలయలుకల విలాసాలు, మమతలూ అన్నీ రుచి
 చూచింది. కొలనిలో స్నానంజేసి వస్తున్నవేళ రవ్వల ఉంగ
 రాల నూతనుడు ఎవరో తనను చేరదీసి సరసమాడిన అను
 భూతి, తన జడలోని ముద్దబంతి మాయమై స్వామి వేణువుపై
 ఉండడం, వంటి చిత్రాలతో స్వామి ఆమెను త్రిప్పుల బెడ
 తాడు. ఆమె వదన పొడిమ, కఠోరదీక్ష చూచి దిగులు
 వడి విష్ణుచిత్తులు స్వామికి ఆమె వృత్తాంతం నివేదించు కొం
 టారు. ఈ లోపున హేమ అనే చెలికత్తె స్వప్నంవల్ల
 తాను పూర్వజన్మలో సత్య అనే విషయం లీలగా ఆమెకు తెలి
 సింది. స్వామిని తానేకోరి పొందిన స్వప్నంలో తనకే ఆయన
 తీక్షణమూర్తియై ధర్మాను శాసనం చేశాడు. స్వామి ఆదేశం
 మేరకు విష్ణుచిత్తులు సకుటుంబ పరివారంగా రంగనాథ
 సేవకి వెళ్ళడం, అక్కడ గోద రంగనిలో లీనం కావడం,
 విష్ణుచిత్తులు తిరిగివచ్చి స్వామిని ధర్మించడం, స్వామి దయ
 వల్ల గోదమళ్ళీ అగపడడం, స్వామి అజ్ఞమేరకు గోదా
 శ్రీ రంగేశ్వరుల వివాహం లోక లోకాంతర వైభవంతో
 మదన గోపాలుని అజమాయిషీలో జరగడం— కథలోని

ఇతరాంశాలు. గోడమ్మను మేనబావకిచ్చి వివాహం చేయూ
 లనుకోవడం మొదలైన చిన్న వృత్తాంతాలు ఈ సువ్యవస్థిత
 కథకు ప్రక్కదీసాలుగా వెలుగుతవి. అనన్య సాధ్య కథన
 కాశలంతో బాటు అసాధారణ భావ, రచనా విన్యాసాల
 మూలాన ముప్పది రాత్రుల వృత్తాంతాన్ని ముచ్చటగా
 చెప్పిన యీ కావ్యంలో మొదటి పద్యం చదివేంతవఱకే
 సహృదయుని వంతు. అటుపైన వాక్కుకి మనస్సునకు ఆతీత
 మైన ఏదో శక్తి అతన్ని పట్టిలాగి తుదిముట్ట చదివించి మరీ
 వదులుతుంది. ఈ లోపున అతడు భావక్షాళనం పొంది
 మహాపదేశం పొందిన మనీషిలాగ ఈవలకు వస్తాడు. ఆ
 ఉపదేశం ఆతని జన్మ జన్మాంతర సంస్కారాలను కదలించి
 అమృత పథంపైపు మరలిస్తుంది. అది శాశ్వత సాధనగా
 అతడు తరిస్తాడు. అందుకే ముందుగా అన్నాను. ఇది జన్మ
 జన్మలకీ పనికివచ్చే మధుర భక్తి మంత్రం తాలూకు పుస్త
 కము. అని. ఇలాంటి పుస్తకాలు తెలుగులోనేకాదు. ఏ
 భాషలోనైనా మహా ఉంటే ప్రేమమీద లెక్కించదగినన్నే
 ఉంటవి. శ్యాస వాత్మకి కాళిదాసాదులు ఎంతమంది
 ఉన్నారు గనుక ప్రపంచంలో!

మార్గ శీర్షపు మొదటి వేకువలో అనిపిస్తుంది గోదక్తి

“ఇది యెల్లన్ వ్రజరాజు పల్లె సతతం బిందున్న

బంధు వ్రజం

బిది యెల్లన్ వ్రజబంధు బంధుర తను స్థితార్ద్ర

కాంతి ప్రభా

భృదితాగేక తటిదుచ్చుల్! గృహము శ్రీభూవల్లభ

శ్రీ పదా

స్వద శేఖరార్థ భావ భావితము సంపత్సూర్యమైత్రో

చెడిన్”

ఇలాంటి సాందర్య భావాస్పద సీమలు కావ్యం నిండా కొల్లలై సహృదయుడు తలదాచుకొని కాసేపు కలి ధర్మానికి దూరంగా ఉండడానికి పేలుగా ఉన్నవి. ప్రకృతిలో అణువణువు కథా సాధానికి తాపిన మణి మాణిక్యాలలాగ లందాన్ని ఇస్తవి.

“మార్గ శీర్షానః జింతల మలచు చవులు మధువు నెల పండునుసిరిక మధురిమములు సవతులై... కథ నడుస్తుంది”

స్వామి మాటల్లో స్థలాంతరాన చెప్పించిన కథా సూత్రం ఇక్కడే ధ్వనించడం విశేషం.” వినుమీ రీతిని భార్య లీర్ష్యః శాసనంగా వేసారి సంసారిస్తే...” అన్నాడు జగన్నాటక సూత్ర ధారి. గోద కథా ప్రారంభంలోనే ఒక నిశ్చల తత్త్వం అలవరించుకొన్న నాయక. “స్వామి యన్నము, స్నానము స్వామి నాకు తల్లి తండ్రి యు. జెలికాడు స్వామి యింక...” అంటుంది. అంత మాత్రంచేత తనకొక్కతెకే స్వామి దక్కాలన్న నిష్కర్ష ఆమెకు లేదు. అసలు నాయకయైన భూదేవికి లేదు. సత్యకి ఉన్నది. ఈ జన్మలో ఆమెకి ఉత్తర రూపమైన గోదకి ఆ కాస్త మమతా బంధమూ వదలి ‘మనకతః జొక్కడెగానీ మనబోటులు ప్రాణులెంత మంచి యతనికో మనది మమ కార, మతనిది మనలనుఁ బులికించు ప్రేమ మార్గము చెలియా’ అన్నది. ఈ సంస్కార పరిణామం పొందిన సత్యను ఆధారంగా సమస్త మానవ జాతినీ కటాక్షించడమే ధ్యేయమైన స్వామి తత్వాన్ని ఈ కావ్యం ఆవిష్కరించింది. ఒక్క ఊణం గోదకి తాను భూదేవినన్న స్ఫురణ వచ్చింది. “స్వామి చూపుల సృష్టి సంపదకు మురిసి ధారుణీ నను ఊణమాత్రే దలచుచుంటి” అనుకున్న నాయకకు తెలి

కత్తె హేమ తన స్వప్న వృత్తాంతాన్ని చెబుతూ సకీయ! చెప్పిన నమ్మపు సరిగ సత్యభామఁ జూడఁగ నీవను భ్రాంతి గలిగె అనగానే ఉలిక్కిపడి “తప్పుసుమీ యాడకు మం తటి పెద్దమాట లా మునిజన సేవ్యమాన పరిపూత చరిత్రకు సత్యభామకున్ మనకును సాటియా చెలి?” అన్నది. అ మునిజన సేవ్యమాన పరిపూత చరిత్ర తానే అయినది. మఱి చెలిహేమ స్వప్నం చేత ధన్య అయినదే తనకో? అన్న కోర్కెను స్వామి తీర్చడం ఈ కావ్యమణి హారంలో నాయక మణి. భూమ్యాకాశాలు తాకినంత మేర ఎవ్వరూ లేనిచోట పైడి మువ్వల రథంమీద అయిదు గుఱ్ఱాల నదుపు పెడు తున్న స్వామి (పంచేంద్రియ పంచతత్త్వ పంచ భూతాదులకు ప్రతీక) ధర్మ సందేశం ఇచ్చాడు. ఈ సందేశం సర్వ తత్త్వ సారం. సర్వ జీవులూ సాక్షి భూతుడనైన నానుండి సాగివస్తున్నవి. నేను ధర్మ రూపంలో మీలోనే దాగిఉన్నాను. శూన్య గగన సీమలో ఇమిడి ఉండి భూమికి అవతరిస్తున్న నాలో కాల గోళంస్థైర్యం కరగి పోతుంది. నా గురించిన ధ్యానము వ్యామోహం కారాదు. సర్వ సమర్పణ జేసిన వారి భారం నేనే వహించి హితము చేస్తాను. సాధకులు

తమకు నచ్చిన వానిని కోరికలుగా కోరరాదు. ధర్మమనేది నా సంకల్ప మర్మం— ఇలా సాగివచ్చింది గోదకు బోధ. అనంతర కథలో ఆమె సర్వాత్మనా స్వామికి సమర్పణ చేసికొని “నీవు నాదాన విదిసుమ్ము నిశ్చయమ్ము” అనే వాగ్దానం పొంది తపస్సు పండించుకొని ఆ గుడిలో స్వామి ఆజ్ఞ మేరకు రంగనాథ రాజ్ఞి అయినది.

*

ఈ కావ్యంలో శ్రీరంగ యాత్ర ఒక మధురఘట్టం.

“ఆకాశాంతర తత్త్వలగ్న పురుష వ్యాకీర్ణ రశ్మిచ్ఛటా
ప్రాకారోన్నత గోపురాంతర ఝరీ ప్రధాని
తౌంకారమున్

శ్రీకుంజ ప్రసవావళీ సురభిశ స్విన్నాస్య రంగేశ్వర
వ్యాకీర్ణాళి పథంబు”— గోదకి చూపడం స్వామి
ఆదేశము.

(ఇలాంటి దార్శనిక కవుల విషయంలో సమాసం కట్టడం బాగున్నదనీ తెనుగు దనం పోషించారనీ చెప్పడం కోటిశ్వరునికి మంచి కారున్నదని చెప్పడం లాంటిది. అయినా

అను శీలన మర్యాద ననుసరించి ఒక్క ముక్క చెప్పాలి. ఎక్కిరాలవారి శైలి అటు సంస్కృతమైనా యిటు తెలుగునా హృదయపు లోతులను తాకుతుంది. వీణలు మోగిస్తుంది, బొమ్మలు కట్టిస్తుంది. 'కాలు సేతులు వడకెను కదలె పెదవి చిరుచెమట మొగ్గదొడిగె గగురుపుమేను' అని తెలుగులో బొమ్మ గీసినా, కేళీ కల్పిత నాభి పల్వల నటత్కీడా సరో జానతవ్యాలో లాంబర బంధర శ్రుతిశిరః పాదద్వయీ కోమలా! అంటూ స్వామి కదలిపచ్చే సంబోధనలు చేసినా. వైదిక కవుల సంప్రదాయంపైని మక్కువతో విషమవృత్తాలు నడిపినా పరమ మాధుర్యము, సొగసు, తూగు అన్న లక్షణాలు తప్పనిసరిగా ఉంటవి.)

యాత్ర, కల్యాణము ముగిశాక స్వామి నోట ముచ్చటగా రంగ తత్వాన్ని ప్రవచించారు.

‘రంగనాయిక గోదయై రహి వహింప రంగ మంగళ

మూర్తియై రమ డలిర్ప

రంగ వర్ణము నీలయై రాణమించ రంగమూర్తిగ

నేనుందు రంగమందు.

ఉత్తమ పాత్ర చిత్రణ అంటూ విమర్శకులు చెప్పేది రమ్య కషయం. కళ్ళముందు పాత్రలు కదలాడి వాటి మాట మనస్సు మనకి అవగత మవుతుంటే నిజంగా రసతోకవు త్రోవలు విచ్చుకుంటవి. అంటే భావాలు మనస్సులో చొచ్చుకుంటవి. ఆ దృష్టితోచూస్తే విష్ణుచిత్తలు. ఆయన కల్లాలు మొదలైన వారంతా సజీవ శిల్పమూర్తుల లాగ విహరిస్తారు.

‘తరిపి వెన్నెల దిద్దిన యూర్ధ్వ పుండ్రమల్ పస కనుగోసలం దొలుక’ దివ్య ప్రబంధ పరిమళ భవ్యానన పద్మమూర్తి విష్ణుచిత్తలు స్వామికై కావ్యము కల్పించి చదివిన ముచ్చట. గోద శ్రీరంగంలో రంగంలో లీనమై నపుడు “ఎందఱు కన్య కామణుల నెత్తుకపోయితి వేమయిట్టులో సుందర రావణాసురుడ! అంటూ స్వామిలో కనుల నీరొలుకుతూనే తగువులాడిన రచ్చ; యోగమార్గంలో వివాహానికి సమస్త దైవత సమాహ్వానంచేస్తూ విఘ్నేశ్వరునిలో “అయ్యా! పెండ్లి మొదట నిన్ను విష్వక్సేన పదము తోడ బిలుచుకొందును విఘ్నముల్ మొలువనీక పెండ్లి నడిపించి సాపడి వేడ్కచూపు’ అని పిలిచిన యెదుపు;

సంప్రదాయ వైష్ణవ వృద్ధస్వాములను తలపిస్తూ చర్చణ
 యోగ్యంగా ఉంటవి. ఆయన ఇల్లాలి మాటల్లో “చీకు
 చింతయు నెఱుంగరు చెదరబోరు అంటి యంటని సంసారి
 యమలమూర్తి”. ఆ యిల్లాలు ‘ఇలవేల్పుతాను నరుడు
 కాదంటంచును దిన్నగా జ్ఞప్తిగలదే? తల్లితో పరాచికములు
 తగదు నీకు. అని ఒకసారి మందలించి మరొక సారి మేన
 మామల సంబంధమైన నీకు నచ్చెనా యింత భారము నాకు,
 దీరు కాదయేనియు సంతోష మేదియైన నీకు నచ్చుట మా
 వ్రతనియమ మమ్ము’ అన్న సౌజన్య స్వరూపిణి, సంస్కార
 మెఱిగిన సంసార పక్షపు స్త్రీ. మడతల యుత్తరీయంబు
 మెడను దీర్చి గరుడాశువారుల తీరుగాగ మీసముల నామ
 ముల గోద మేనమామ, కులికే బొద్దురంగడు—ఇలా ఎవరికి
 తారు మనతో మాట్లాడి భావాలుకలబోసి కావ్య జగత్తు
 లోకి లాక్కొని వెళ్ళుతారు. వలుకుబడి సోయగాలు
 లోక వ్యవహార నిరూపక ఘట్టాలు చిత్రించడంలో కవి
 సిద్ధహస్తుడు. వివాహ కాండలో ముత్తైదువుల హాస్యాలు,
 ఆయా సందర్భాలలో చేసిన వర్ణనలు ఈఅంశాన్ని నిరూపిస్తవి.
 సప్తర్షుల భార్యలు “తొలుతన్ నింగికి బొడ్డుకోయు నెడగే

తూర్పు ప్రసూనా కృతిన్ మొలకై మొగ్గయి యేడురేక
 లొలసెన్ పుణ్యాత్మతా మీదు రూపులుగా" అనడం.
 నారదుడు ఆ పరిమళముయొక్క ఊర్పు, పుష్పాడి రేణువులు
 నలువలు. అనడం ఇలా భూనభోంతరాలు పట్టని కవితా
 రూప చిత్రణలో (POETIC IMAGE) ఎంత అందమో అంత
 తత్త్వము. ఎంత తత్త్వమో అంతలోక వృత్తానుశీలనము
 ప్రతి బింబించడం ఏ కొద్దిమంది కవులకో తప్ప చేతగాని పని.

*

చివరి ఘట్టంలో స్వామి లోకహిత కార్యాన్నికై
 వైకుంఠ ద్వారపాలకులు కల్పించిన అపతరణము. నాయికల
 పరస్పర మాత్సర్యములు అనే విషయాలను తాత్త్విక రమ్య
 ముగా తీర్చి ప్రవచించాడు. కొండలు యోగమని శ్రీమ
 పడడం, భోగమని లాలసులు కావడం, శాస్త్రమంటూ సాగ
 దీయడం, కర్మ అంటూ కష్టపడడం, భక్తి అంటూ వ్యా
 మోహపడడం, మతమంటూ మమత చూపడం, నిందిస్తూ
 నాస్తికులు కావడం. ఇలా అందరూ తాను రచించిన నాట
 కంలో పాత్రల లాగ వ్యవహరిస్తారనీ, తాను పది పాత్రలు
 వేసే ఏక నాయకుడననీ (ద శా వ తార మూ ర్తి) చెబుతాడు.

సత్త్వ బంధురము. ఊహతీతము అయిన ఆనందము సర్వులకు
 ధ్యేయమంటాడు. ఆ ఆనందాన్నే సహృదయుల కిస్తుంది
 కావ్యం. సద్వస్తువువై ఆశ్రయ బుద్ధితో చదివినవారికి
 ఈ కావ్యంలో

“పరిమాణంబని కాలదేశమని యొప్పన్ రాని

యానంబుగా

చరమ స్థాయి మనస్సు లీనమగుచున్ సాంద్రాను

భూతి ప్రభాం

తర మాధుర్య తరంగ తోలికలలో దారాడి

యెందో చనన్

వరుసన్ లోకములేవో విచ్చుకొని త్రోవల్ త్రోవల్

త్రోచగన్”

ఒక మహానుభావితలుగుతుంది. ఈ కావ్యాన్ని

పారాయణంచేసి శుభాన్నిపొందిన ధన్యులున్నారు. కావ్యంగా

రసోపనిషత్తు. తత్త్వంగా సర్వధర్మన సారము, అనుభూతిగా

ఆనందైకమయము— అయిన యీ కావ్యాన్ని తెలుగు పాఠ

కులు కన్నులకద్దుకొని పడే పడే పఠించాలి.